

Hárs György Péter

Pszichoanalízis a Nyugatban (II.)

„Freudizmus. Könyv jelent meg a lélekelemző tudomány berkeiben – négyszáz oldalon tárgyalja a csók lelki jelentőségét, fejlődéstörténetét, összefüggését az öntudatlannal. Még nem olvastam, de ahogy ezeket a freudistákat ismerem, a szerző képes kimutatni végeredményben, hogy még a csóknak is szexuális eredete van.” (Karinthy)¹

„Mert ami [Molnár Ferenc] legszínpadibb fogása [...] – az álom lélektanának olyan megragadása s érzékeltetése, melyről a nagy Freud professzor méltán írhatna olyan nyomról nyomra követő tanulmányt, mint a Jenssen Gradivájáról írt. (Fog is, ha megnézi Bécsben, biztos vagyok benne.) [...] mondom, méltatásra meghagyom Freud professzornak s Ferenczi Sándor barátomnak, kivel alig várom, hogy kibeszélhessem magam e különös darabról.” (Ignotus)²

Mi van a számok mögött? Az analitikus Ignotus. Folytassuk ezzel a szerző számára is provokatív, innovatív, alternatív bevezető gondolatívvel. Elsősorban betűk. Azután megint számok. Közben – időközben – megint betűk, amik szavakká, mondatokká, történésekké válnak – és szavakat, mondatokat, történéseket rögzítenek. Ebből a háttérből most csupán egyetlen momentumot ragadok ki: az „analitikus” Ignotus portréját és a köréje, belőle szerveződő történeteket.

Kettős tükrök. Két portrét őriz Ignotusról a *Nyugat*. A dolog érdekessége, hogy mindkettőt pszichológus írta, a pszichológia határsávjában munkálkodó pszichológusok. Mindkettő az 1924/23-as ünnepi számban jelent meg, Ignotus ötvenötödik születésnapja alkalmából; az egyik a pszichoanalitikus Ferenczi Sándor, a másik a pszichológiai irányzatokba besorolhatatlan Pikler Gyula³ tollából. Ez a két portré nem csupán arra világít rá, hogy milyennek látta Ignotust két, egymástól olyannyira távol álló ember, de

jelzi azt is, hogy milyen lehetett Ignotus viszonya a pszichoanalízishez és a pszichológiához, illetve e tudományok egyes képviselőihez.

Ferenczi írásának a címe – 'Ignotus – a megértő' – megelőlegezi az olvasónak, hogy mit tart Ferenczi az *ignotus*-ság lényegének. Pikler címadása semleges, mégis sejtető: 'Néhány szó', de még csak alcím sem utal rá, kiről, miről. Azonban már rögtön a két első, külön-külön bekezdésértékű mondat pontosan megjelöli a tárgyat, és az alaphangot is megadja. Kicsit olyan, mint ha verset olvasna az ember:

Ignotus tehetsége égi.
Ignotus vágyódása földi.

Előttünk áll tehát Ignotus, mindjárt kettős körben, s mégis mindjárt legalább három arccal, amelyek mégiscsak egyetlen irányba néznek, az emberi lélek felé. S egymás mellé helyezve a két írást, meglepő a hangok melegségének hasonlósága, holott más-más hangszer adta ki azokat, s meglepő a tartalmi egyezés is – mintha csak közmegegyezés lenne abban, Ignotus *ami*. 'Ami'-t írtam 'aki' helyett, mert ebből a két írásból úgy tűnik, Ignotus intézmény volt, igazi médium, azaz közvetítő közeg és eszköz – mire is?

Mások, arra általa érdemesnek ítélt emberek és ügyek rendelkezésére bocsátotta a munkáját, a szavait, a személyiségét és – nem utolsó sorban – a folyóiratát. Ignotus egyben szűrő is volt, az érték és az értelem szűrője; s az „égi” megértés (az érzelem rokon húrokon pendülő empátiája) így ötvöződött benne a „földi” megértéssel (a józan értelem felfogóképességével). Ezt az Ignotust idézi meg Ferenczi, amikor „mélybe vágó ítéleteket” és „jóslásokat” emleget: „Hová lett a zöld pázsit, amelyen elheveredve hallgattam mindig kész, mindig a mélybe vágó ítéleteidet, jóslásaidat mindenről és mindenkiről, amikért én csak az én ifjúian lelkes kutatásvágyam némely eredményét adhattam cserébe.” (Ferenczi: 1924b) Pikler Ignotus-portréjának ötle-

tes *ad hoc* tipológiája alapján Ferenczi – de maga Pikler is – a „rongyosok” közé tartozott. Pikler, Ignotus személyiségét tekintve kiindulópontnak, a társadalomban a *földhözragadtan* földi „bugrist” és a *földönfutóan is szárnyaló* „rongyost” különbözteti meg. Ignotus „kart karba fűzve járt ama rongyosokkal, a szentekkel, a tudni vágyókkal, az igazságosság rajongóival a poros és végtelen országutakon. Égi hangokon szólaltatta meg ügyükért a harsonát, maga elé mondta és énekelte a maga földi epekedéseit. [...] Józanul és kimérten a mámor súlyával hatni és érezni, ez volt az ő szent vágyódása. [...] Ama rongyosak álmélkodva hallgatták e hideg éneket és az okos szavak kimért zuhatagát. És kénytelenek voltak megengedni, hogy ez a földi zene és okosság is égi.” (Pikler: 1924b)

Mert égi hangon csak az tud szólani, aki a föld súlyos vonzását is ismeri. És Ignotus nemcsak ismerte, de vágyta is a földi dolgokat, lelke egyszerre engedett és állt ellen a vonzásnak, hagyta a vágyat, hogy átjárja, és hagyta, maradjon beteljesületlen. Mit jelentett Ignotus földi vágyódása? „A fényűzést és az asszonyt. A várost és a kényelmet. A pénzt és a hatalmat. És jobban tudja, hogy szerződik meg a fényűzés és az asszony, a város és a kényelem, a pénz és a hatalom, mint a bugris, aki bírja őket.” (Pikler: 1924b) Igen, a „rongyos” úgy és azért ismerte és vágyta a „bugris” világát, hogy megértette a „bugrist”. Ez a mindenre és mindenkire kiterjedő kritikus megértés volt az, ami lehetővé tette, hogy vágyjon, de megmaradjon a vágy tárgyától a vágyódás kimérte távolságban – és hogy közel hozzon hozzá másokat, ugyanakkor megtartsa az ítéelőerő távolságát. Ferenczi írásából kitetszik, hogy a megértés nem Ignotus egyik tulajdonsága, hanem Ignotusnak a tulajdonsága volt. „Egy szóban foglalhatom össze a benyomásomat: a megértés volt az, amit tőled kaptam. [...] Mindez csak erkölcsi segítséget és bátorságot adott nekem is, de én neked többet köszönhetek, te lettél számomra az a fórum, amelynek a véleményét szinte vak bizonyossággal döntőnek fogadhattam el, és te lettél az a finom reagens, amellyel ötleteim értékét próbára tehettem, miután meggyőződtem róla, hogy ami neked tetszik, az egészen rossz nem lehet, s amire te az orrodal elfintorítod, ott valami hibának is kell lenni.” (Ferenczi: 1924b) A megértésbe kétségkívül szeretet is vegyült, különösen, amikor a fajtájabéliek, a „rongyosok” felé fordult: „soha senki nála jobban nem értette meg e szent örületeket. Soha senki, józan, testvéreből nem

Freud Ferenczi Sándorral 1917-ben

szerette és ünnepelte őket. Mert égi tehetsége megérezttette vele e szent örületek mennyei illatát.” (Pikler: 1924b) Véletlen-e vagy a hasonlelkűek együttrezdülése, hogy négy évvel később, Hollós Istvánról és könyvéről⁴ írván, de már a „valódi” örültekért (is) szót emelve, Ignotus így keretezi mondandóját: „Szívében kivált Assisi Szent Ferenc-es, aki írta [...] Az ember tehát mindenképp örülségnek kitett, szinte örülségre rendeltetett állat, s ezért az örültek sokkal közelebbi testvéreink, mint Szent Ferencben való minden egyéb testvéreink.” (Ignotus: 1928a)

Ignotus – és Pikler, a megfordított pszichológus. Ignotus megértésének ez a józan kettőssége, a szeretet és a kritika határozta meg következőképpen azt a viszonyt is, ami a tudomány irányzataihoz és azok képviselőihez fűzte. A pszichoanalitikus mozgalomban tevékenyen részt vevő Ignotus nem vált szektássá soha. Hacsak abban nem, hogy, miként Schöpflin Aladár mondja: „Ignotus mindig a népszerűtlen álláspont pártján volt.” (Schöpflin: 1924) Miközben íróként és szerkesztőként is lelkes hittel támogatta a támadások kereszttüzeiben álló pszichoanalízist,

nem ment el behunyt szemmel a pszichológia más, új eredményei mellett, sem le nem becsülte azokat csupán azért, mert más irányba mutattak kérdéseik és válaszaik. Erre talán a legjobb példa éppen a Pikler Gyulához való viszonya és Pikler szereplése a *Nyugat* hasábjain. Pikler a *Nyugat*-ban tizennégy év alatt (1912-1926) tíz írást közölt. Noha ezek közül csupán három pszichológiai tárgyú (Pikler: 1912, 1913, 1924a)⁵, a pszichológus Pikler jelenlétének súlyát a *Nyugat*-nak és magának Ignotusnak az életében ezek és az eddig hivatkozott írás mellett több tény is meggyőzően jelzi. Ignotus már 1910-ben, egyébként a filológia problémáját fejtegetve, mintegy mellékesen odaveti egy gondolat eredetisége kapcsán, hogy azt előbb képviselte „egy kemény tudományos elme: Pikler Gyula” (Ignotus: 1910). 1911-ben Dienes Valéria méltatja Pikler addigi pszichológiai munkásságát⁶ (Dienes: 1911). Pikler 1917-es, Németországban megjelent, *Sinnesphysiologische Untersuchungen* című könyvét még abban az évben ismertette a *Nyugat* – a recenziót Ignotus írta (Ignotus: 1917). Piklernek 'A szempillantásról' szóló cikkéhez (Pikler: 1924a) szintén Ignotus írta a bevezetőt. Ignotus 'Költés és való' című írására (Ignotus: 1926a) a *Nyugat*-ban Pikler reagál (Pikler: 1926). A következőkben röviden elsősorban ezekből emelem ki, amit témánk szempontjából fontosnak tartok.

A legszembetűnőbb talán – a mából nézve – az a baráti, szolidáris, már-már családias hangneme, ami Pikler szakmai írásainak szerzői és szerkesztői oldalról is mintegy simogató keretet ad, a szavak, mondatok testvéries kézfogása, a közölt és hivatkozott írások történeté szerveződése. Ignotus könyvismertetése (Ignotus: 1917) így indul: „Most karácsonykor lesz öt esztendeje, hogy, a szerkesztőség megkeresésére, Pikler Gyula budapesti egyetemi tanár itt a *Nyugat*-ban A lélektan megfordítása címmel ismertette s egy hónap múlva részletesebben megvilágította érzékletani elméletét”⁷. Később ezeket a beszűrésokat olvashatjuk: „elmélete kidolgozásába fogott volt akkor, öt év előtt, Pikler – ennek adta akkori tanulmányában rövid programját, s e programnak beváltása a *Sinnesphysiologische Untersuchungen* című harminckét ívnyi testes munka. [...] Hogy Pikler annak idején a *Nyugattól* nem sajnálta a programvállást, már azért is jó, mert így (s erre hivatkozik is könyvében), nyomtatott bizonyítéka van rá, hogy elmélete már akkor készen állott [...] Így állván a dolgok, az ügyből aligha fog prioritási vita kelet-

kezni”; s így zárul: „Világos, hogy ha a Pikler elmélete beválik, akkor a lélektannak betűszereint revolúciója előtt állunk [...] A *Nyugat* e sorokkal csak bejelenti az először e hasábjakon ígért könyvnek megjelenését – ismertetését s bírálatát egy szakembertől várja.” A recenzióból kétségtelenül szól a szerkesztő büszkesége is. És hogy okkal, az nyilvánvaló, ha földézzük Pikler *Nyugat*-béli első publikációjának személyes részleteit.

Piklernek ez az írása két, egymástól alcímekkel is világosan elkülönített szerkezeti egységből áll: az 'Elüljáró mentegetődés'-ből és magából 'A cikk'-ből; és – a szerző és a szerkesztő kapcsolatára jellemzően – a teljes szöveg egynegyedét teszi ki a „mentegetődés”, amelyre lábjegyzetben Ignotus ott helyben évődve válaszol: „A szerző e mentegetődéséhez hozzátesszük, hogy ő, minthogy kötelessége nézeteit a nemzetközi tudomány ítélőszéke elé vinni, egyelőre idegen nyelven írja meg könyvét és küldte be cikket, s hogy ennek – nem a mentegetődésnek – magyarságáért minket terhel a felelősség. A szerk.” (Pikler: 1912) Nem foglalkozva most annak magyarságával, talán még plasztikusabbá teszi Ignotus és Pikler viszonyát a következő hosszabb idézet a „mentegetődésből”: „A nagyon is gondos apa szereteteinek karácsony estére nemcsak zöldellő fát állít, nemcsak gyertyácskát gyújt, nemcsak diót aranyoz-ezüstöz és mézeskalácsot csügget, hanem ezek alá néhány, ha nem is szükséges, de állítólag hasznos prózai darabot, szerszámot, sétatobot, pénztárcát, miegyebet is rak. Így juthatott e jeles szépirodalmi folyóiratnak, nekem oly kedves, üdítő olvasmányomnak, főszerkesztője arra az igazán nem közel fekvő ötletre, melynek alábbi cikkem súlyos következménye. Azt a baráti és megtisztelő felhívást küldte ugyanis utánam, most pedig jól elbűjt után: tudta szerint készülő, A lélektan megfordítása című könyvből közöljek pár lapot a *Nyugat* karácsonyi számában. Postafordultával válaszoltam: 'Ismerem, édes barátom, a trükköt, nem írok; az én szembeállításommal, mutatva, hogy »így írnak a tudósok«, bocsáss meg, nem fogod rendes szépirodalmi munkatársaid becsét a publikám előtt emelni.' Azonban Ignotus – Szomor nyelvével szólva – inszisztált. Sőt, jólesik ezt közhírré tennem, újra inszisztált. Mit volt mit tennem? Mi, Ignótusszal, már régen nem szoktunk egymástól semmit megtagadni, és mennél nagyobb volt részemről az oktalanság, ha engedek, annál nagyobb volt legalább – szintén részemről! – a gavalléria.” [...]

„most jön – ismétlem, a főszerkesztő úr lelkiismeretét terheli e merénylet – a szürke decemberi délután” (Pikler: 1912).

Ignotus jelzett szerkesztői büszkeségének jogosságát igazolja az a tény is, hogy a leközölt Pikler-tanulmány nem maradt hatástalan. Olyannyira nem, hogy a *Nyugat* következő száma már a folytatást hozta. A *Nyugat*nak a magyarországi értelmiség kulturális és szakmai tájékoztatásában betöltött szerepét és rangját jól mutatja Piklernek az 'Érzéklés és ébredés'-hez írott bevezetője: „Amitől nem félttem, bekövetkezett: a közlés helyének szépirodalmi karaktere nem nyújtott mentességet – a kis népszerűsítő korridorból és kikötőből tudományos hadi kikötő készül lenni. Érdeklődnek, sőt vitára hívnak. A *Nyugat* karácsonyi számában megjelent Érzéklés és ébredés című cikkemnek egy nyájas olvasója a postán ultimátumot küldött [...] Örülünk ennek a váratlan incidensnek! [...] Örülünk, mondom, hogy van olyan is, akinek természete megkívánja a pszichológiát, és ha a főszerkesztő úr, ki e kis harcba sodort, megengedi, megfelelek a föltett kérdésre.” (Pikler: 1913) S ezzel nem ért véget a *Nyugat*ban a „megfordított pszichológia” története. Ignotus 1924-ben, amikor Pikler neve vitathatatlanul ismertté és elismertté vált, vele együtt örül a fordulatnak, s a hajdani bába szemével pillant vissza arra a gondolatsecsemőre, akiről újabb, immár mai fotográfiát kér a *Nyugat* nevű albumba. „Most tizenkét éve megkértük volt Pikler Gyulát, hogy maga ismertesse szemlénk olvasóival új felfogását és munkatervét, s a nagy tudós szívesen megtette két tanulmány formájában, mely a *Nyugat* 1912. dec. 15-i és 1913. jan. 16-i füzetében jelent meg. Most, hogy az akadémikus befogadással megtört körülötte a közöny jege, ismét megkértük, hogy ismertesse a *Nyugat* olvasóival eddig megtett útját. Most sem tagadta meg kérésünket, csak éppen, halk szerénységgel, magának Archivbeli cikkének rövid ismertetése formájában felel meg óhajtasunknak, s csak a tökéletes előadású népszerű kis abrégének tartózkodásukban is megrázó utolsó mondatai mutatják, hogy ez az objektív kis essay egyben lírai költemény is.” (Ignotus in Pikler: 1924a)

Ignotus és Pikler, illetve a *Nyugat* és Pikler összetartozásának, összenöttségének – egymás kölcsönös felemelésének, az ismertté válás támogatásának és a dicsőségben való osztozásnak – az érzete fejeződik ki abban is, amikor Ignotus 1928-ban is a „mi Pikler Gyulánk”-at emle-

get – mellesleg egy eminensen költészeti probléma, a színesztézia kapcsán. „A mi Pikler Gyulánk megállapította, hogy a 'színes hallás' jelensége, vagyis az, mikor valaki a mély hangot vörösnek látja vagy a kék színt hidegnek érzi és így tovább: nem képzelődés, hanem azon épül, hogy az érzéklésben, akár látási, akár hallási vagy mi más, mindig az egész test mindenestől részt vesz; az érzéklés nem egyenes tudomásul vétele a külső hatásnak, hanem ellentállásos feldolgozása az egész szervezetben – bennünk készül, s bár differenciálódik színné, hanggá, meleggé, szaggá, ízzé: van mintegy általános ágya, s bizonyos fokú egyik fajta érzéklésnek pontosan megfelel egy-egy ugyanolyan fokú érzéklés mind a többi fajtákban, tehát a 'kék'-nek csakugyan a 'hideg', a 'síphang'-nak csakugyan a 'savanyú'. (Nem tudom, hogy a példákat és megfeleléseket jól mondom-e, ez itt nem is fontos, csak a gondolatot akartam illusztrálni.)” (Ignotus: 1928b) Lehetetlen nem gondolnunk Baudelaire *Kapcsolatok*, Rimbaud *A magánhangzók szonettje* (Tóth Árpád fordításában: *Magánhangzók. Nyugat*, 1917/4), vagy Kosztolányi *Ilona* című verseire.

Túlságosan is egyoldalú és túlságosan is édeskés volna azonban az Ignotus és Pikler viszonyáról adott kép, ha megfeledkeznénk arról, hogy a kölcsönös megbecsüléshez a kölcsönös bírálat is hozzátartozott. Hadd hozzak itt erre egy, a pszichológiától látszólag távol álló példát, Ignotus 'Költés és való' című írása (Ignotus: 1926a) kapcsán. Pikler válasza arra is példa, hogyan termékenyítik meg egymást a *Nyugat* szerzőinek gondolatai: „Helyeslem Ignotusnak azt a tételét (*Nyugat*, 1926. július 1-i szám), hogy a művészet lényege szükségszerűség, melyet nem a valóság ír elő, hanem lelkünk. De nem helyeslem, ahogy e lényegét megokolja és a művészetet a valósággal szembe állítja. Szerinte a művészetnek a mondott lényegre azért van szüksége, mert nincs benne a valóság tér- és időbeli folytonossága. Ez utóbbit azonban nem találok; megvan benne. [...] E szükségszerűség tehát nem azért lényege a művészetnek, amiért Ignotus mondja. E szükségszerűség ugyanazért jön bele a művészetbe, amiért a valóságba: egyszerűen azért, mert lelki szükségszerűség, mert nélküle eszmélni nem tudunk. [...] Még egy függelékkel válaszol Ignotus cikkének függelékére! Amit ő ebben elmond és már máskor is (Olvasás közben, új évfolyam, 107. l.) elmondott, [...] ugyanúgy mondja el Bergson [...] Ha nem is polgári, de jó társaságban van tehát e

meglátásával Ignotus. Bergson is.” (Pikler: 1926)

Ignotus és a Mester. Ignotus vonzódásának a pszichológia újdonságai iránt (is) közismertebb oldala egy másik „megfordított pszichológiával”, a pszichoanalízissel és a pszichoanalitikusokkal való kapcsolata. Ezen belül is kitüntetett jelentőséggel bír két név: Freudé és Ferenczié.

Ignotus és Freud kapcsolata – amennyiben a „hivatalos bemutatást” értjük ezen – az 1913-as évre nyúlik vissza. A frissen megalakult magyar pszichoanalitikus egyesület tagjaként és a *Nyugat* szerkesztőjeként Ignotus már akkor elkötelezte magát a Mester tanainak terjesztése mellett. 1913. május 28-án Ferenczi így számol be Freudnak: „Barátom és a budapesti helyi csoport tagja, Ignotus H., irodalmár és a 'Nyugat' című folyóirat szerkesztője általam kéri Önt, szíveskedjék megengedni, hogy a Scientiához forduljon azzal a kéréssel, hogy az Ön cikkét megjelenése után⁸ közvetlenül magyarul publikálhassa. [...] Azt javaslom, adja meg a jogot ehhez Ignotusnak. Halaszthatatlanul szükségünk van egy ilyen autoritatív áttekintésre, mivel itt túl sok ostobaság van forgalomban pszichoanalízis címen.” (Freud – Ferenczi: 2002, 225.) Freud postafordultával válaszolt: „Ha úgy véli, hogy Ignotusnak le kellene hoznia magyarul ezt az önmagában értelmetlen cikket, akkor természetesen beleegyezek, és felhatalmazom őt, hogy lépjen érintkezésbe ez ügyben a Scientiával. A megjelenés időpontját nem tudom.” (Freud – Ferenczi: 2002a, 225-226.) Bár a levélben hivatkozott írás (Freud: 1913) – Freud hozzájárulása ellenére – ismeretlen okból nem jelent meg a *Nyugat*-ban, 1917-ben, „*A Nyugatnak*” ajánlással megjelent *A pszichoanalízis egy nehezégéről* című Freud-tanulmány (Freud: 1917/2003), majd pedig – Ignotus fordításában – az eredetivel azonos évben az *Önéletrajz*⁹ (Freud: 1925/1993d), amelyhez Ignotus két utószót is írt (Ignotus: 1925a, 1925b). A *Nyugat* 'Beküldött könyvek' rovatában egyetlen analitikus mű szerepel, Freud *Totem és tabuja* Ferenczi fordításában, bírálat azonban nem jelent meg róla.¹⁰ Ignotus Freuddal történt levélváltása sajnos mindmáig föltáratlan és publikálatlan...

1913-at jelöltem meg Freud és Ignotus kapcsolata kezdetének, de Freud már sokkal korábban találkozott Ignotus nevével, még ha nem is jegyezte meg azt. Ferenczi már öt évvel azelőtt, egy 1908-ban (Freuddal való megismerkedésének évében!) írott tanulmányában hivatkozik a „magyar íróra”: „Itt említtem fel, hogy egy jeles magyar író (Ignotus), úgy látszik, felfedez-

te az álomferdítés és álombéli censura tényét, bizonyosság reá a következő verstöredéke:

'mint az ember, gyáva álma is.

Az élet úgy megtöri és veri,

Hogy üdvét megálmodni sem meri.'

(Azokkal szemben, a kik gúnyos kicsinyléssel néznek le orvosi tekintélyük magasságából a belletristikára, hangsúlyoznom kell, [...] hogy az individualpsychologia forrásmunkáit nem az orvosi, hanem a szépirodalmi könyvtárban találhatjuk meg.)”¹¹ (Ferenczi: 1908/1914, 56.) A szöveget németül megkapta Freud, és 1914-es, kötetben való megjelenésekor ő írta a könyv előszavát. Legkésőbb két év múlva találkozhatott újból Ignotusszal, igaz a neve említése nélkül, abban az 1910. május 18-i levélben, amelyben Ferenczi bejelenti a pszichoanalízis magyarországi terjesztésének szervezését: „A kurzusba bevonok három nem-orvost is (egy pedagógust¹², egy irodalmárt és a Nemzeti színház főrendezőjét¹³) és négy héten át, hetenként háromszor este kilenctől tizenegyig adok elő nekik.” (Freud – Ferenczi: 2000, 278.)

1913-tól viszont Ignotus neve már bizonyosan ismerősen csengett Freud fülében. Még ebben az évben Ignotus Freud lehetséges magyarországi védelmezőjeként is szóba kerül Ferenczi és Jones¹⁴ között egy, a Mestert ért támadással kapcsolatban. Ferenczi a szeptember 25-i levélben írja: „Talán ráveszem majd *Ignotust*, hogy írjon egy választ arra a szennyíratra. (N. B. *Ign.* sokat emlegeti és szeretné hamarosan viszontlátni Önt. Ő a b[uda]pesti meghódítottjai közé tartozik).”¹⁵ (Ferenczi – Jones: 2008, 83. – kiemelés az eredetiben) 1915-ben Ferenczi az *Álomfejtés*¹⁶ magyar kiadását készíti elő. A vonatkozó levélrészlet a következő: „Kiadó dolgában nincs gond, az én *Dickem* igyekvő, fiatal könyves, megbízhatóságával rászolgált, hogy elsőként őt vegyük számításba. Már többször fordult hozzám azzal a kéréssel, hogy kiadhassa a *Traumdeutungot*. Talán megnyerhetem *Ignotust* a fordítás elkészítéséhez.”¹⁷ (Freud – Ferenczi: 2002b, 109.) Freud *Álomfejtését* végül Hollós István¹⁸ fordította le, a fordítást Ferenczi nézte át, de csupán 1936-ban jelent meg. Freud első magyar fordítójaként mégis Ignotust tartja számon a szakirodalom. Az *Önéletrajz*hoz írott első fordítói utószavában beszámol a közlés előzményeiről is: „A legnagyobbak közül való nagy ember, ki önön figurájáról s művéről a fentiekben maga festette – más nem is tudná így – a ne varietur képet, szívességből hagyta a *Nyugatnak*, hogy ez önéletrajzát közzétehesse úri

szokott háládatosságával olyanok iránt, kik idejében megértették s mellé álltak. A lipcsei kiadó is hozzájárult e szívességhez, ám a vele való levelezés mégis elhúzódott, s a munkából melynek a fordító, bár szorongva, de mégis örült, postamunkának kellett lennie.” (Ignotus: 1925a) Ignotus nem csupán fordítóként, de szerkesztőként is tartotta Freuddal a kapcsolatot – így születhetett meg az az egyetlen Freud-írás, ami előbb jelent meg magyarul, mint bármely más nyelven. *A pszichoanalízis egy nehezégéről* című tanulmány történetét részben dokumentálja a Freud – Ferenczi levelezés. 1916. november 16-án Freud ezt írja: „Találkoztam Ignotusszal, és ígértem a lapjába egy cikket, amelynek nem sokára nekilátok.” (Freud – Ferenczi: 2002b, 238.) A tíz nappal későbbi levélből pedig kiderül, hogy már dolgozik is az anyagon – mégha a tanulmány címével összhangban „kissé nehezen” is: „Most Ignotusnak írok egy cikket, *ami kissé nehezemre esik.*” (Freud – Ferenczi: 2002b, 248. – H. Gy. P. kiemelése) A magyarországi megjelenést követően nem sokkal, 1917-ben Freud már arról értesíti Ferenczit, hogy „Az Imago az új évét (néhány hónap múlva) [...] az Ignotus folyóiratában megjelent kis írással fogja indítani.”¹⁹ (Freud – Ferenczi: 2003, 26.) Ferenczi pedig azt is fontosnak tartotta, hogy Freudot Ignotus magánéletéről is tudósítsa: „Ignotus rászánta magát, hogy elvegye Somló kisasszonyt (a festőnőt). Tegnap beszéltem vele, el volt ragadtatva a tudattalanról írt dolgozatától.”²⁰ (Freud – Ferenczi: 2002b, 185.) Erről a bizonyos magánéletről nemcsak Freud értesülhetett, a korábbi válás hírére Ferenczi például Ernest Jones-szal is megosztotta: „Immár Ignotus is törvényesen elvált a feleségétől.” (Ferenczi – Jones: 2008, 91.)²¹

1917-ben Ignotus amúgy is gyakori szereplője Freud és Ferenczi levélváltásának, gyakorta éppen Freuddal kapcsolatban. Freud tátrai nyaralása idején is találkozott vélhetőleg Ignotusszal, legalábbis erre utal Ferenczi egyik levele: „Köszönöm a fáradságot a Hotel Mórnyál. A 'doktor' akivel ott találkozott, régi ismerős, Ignotus rokona, aki egyébként ugyancsak a Tátrába fog menni.”²² (Freud – Ferenczi: 2003, 93.) Ugyanebben az évben Ignotus „megmentette” Freudot egy kínos magyarországi szerepléstől. Freudot azzal a kéréssel keresték meg, hogy vegyen részt egy „pszichológiai” előadás-sorozatban, ő pedig Ferenczinél érdeklődött a részletek felől. Ferenczi nyomozása ezt a választ hozta: „Néhány héttel ezelőtt a Harmonia

ugyanis egy sor estet rendezett egy *Winterri* nevű 'pszichológiai' hipnotizőr és prestidigitateur részére, és a publikum nagy érdeklődése, amely sok pénzt hozott neki, úgy tűnik, felkeltette érdeklődését a pszichológia iránt. *Harmonia* és *Winterri* most már itt asszociált fogalmak; mint harmadik asszociáció jönne hozzá az Ön neve és a pszichoanalízis. [...] Ignotus, akitől szintén tanácsot kértem, azonnal úgy reagált, hogy 'Winterri' és 'elutasítás'. Az általam említett feltételeket esetleg elfogadhatónak találja.”²³ (Freud – Ferenczi: 2003, 24-25.)

Ignotus nevét utoljára 1919-ben említi a levelezés: „Éppen most kaptam meg a következő táviratot Bernből: 'Rank és Jones itt, üdvözlöt, Ignotus.' (N.B. Ignotus most a kormány diplomáciai megbízottjaként Svájcban van.)” (Freud – Ferenczi: 2003, 221.) Külföldi tartózkodásai során nyilvánvalóan ezután is kapcsolatban maradt mind Freuddal, mind pedig Ferenczivel. 1920. 07. 16-án Abraham például ezt írja Freudnak: „Ma fölkeresett Ignotus Budapestről, aki néhány hónapja Berlinben él, hogy híreket kapjon Ferencziről. Semmit sem tudtam neki mondani. Kérem, adjon róla valami információt! Ha F[erenczi] olyannyira veszélyeztetett, talán megpróbálhatnánk Bécsbe hozni őt.” (Freud – Abraham: 2002, 432.)

Az élettörténet személyes tényeinél viszont talán még többet mond Ignotus Freudhoz való viszonyáról az, amit írásaiban olvashatunk. Az *Önéletrajz*-hoz írott utószavaiból és a Freud nyelvének szentelt kötetben (Ignotus: 1930) való szerepléséből kitűnik, hogy Ignotust elsősorban Freudnak a személyisége és – íróként és fordítóként ez érthető – attól elválaszthatatlan nyelve érdekelte.²⁴ Ignotus a pszichoanalízis népszerűvé válásának egyik okát éppen Freud írói tehetségében látja.²⁵ „Freud, merem mondani, a német írásnak ma, tán az egy Thomas Mannon kívül, legbiztosabb stilsztája. Írására olyasmik áll, mint amit Luther Márton vall a zsidó nyelvről, hogy 'méltóságos és úri, szóra egyszerű s kevés, de amik mögött sok van, úgy hogy semely más nem ér fel vele, a legjobb s szavakban leggazdagabb nyelv, s tiszta, nem koldul, megvan a maga színe'. A Freud nyelvének annyira megvan a maga színe, hogy tudományos műszavait is a német nyelv leglelkéből meríti, – mint minden szavát, úgy ezeket is származásos, szinte érzéki értelmük szerint, úgy hogy emiatt szavainak következtetésén, tehát a freudi mondaton sem lehet kár nélkül változtatni, olyan, mint Maupassant: másképp csak rosszabbul lehet el-

Ignótyus

Freud

mondani. [... S] nem legkisebb szerencséje a psychoanalysisnak, hogy míg a céhbéli tudomány előbb tudatlan, majd dühösen elzárkózott előle, s mikor már agyonhallgatni nem tudta, agyon akarta verni, az új tan a Freud, de egypár követőjének is íróművészete lendületével átugrott a céheken, bele mindenekelőtt az írók érdeklődésébe, melyet aztán követett a közönség, kié viszont rákényszerült az orvosokra s ezek útján mégis a tudományra is.” De ugyanez a nyelvi megformáltság az oka annak is, hogy a Freud-szövegeket nehéz lefordítani. „Viszont mondata is német, németben sikló és ömlő, magyarul ropogó s tornyosodó, ha azonban feloldom s németes fogalmazása helyébe magyar kitéltet teszok, akkor egyfelől olyan hejretyutyutyús ami nem méltó sem hozzá, sem a magyar nyelvhez, másfelől olyan közhelyes, hogy valósággal hamisítás. A fordítónak tehát meg kellett alázkodnia, tehetetlenségét erényre váltania, szolgálai mód betű szerint fordítania a szót, s szó szerint a mondatot, s még eközben is élnie olyan dilettáns szabadsággal, hogy teszem ugyanazt a Trieb szót hol indulatnak, hol igyekvésnek, hol törekvésnek, hol hajlandóságnak, hol, ahol Re-gungjáról van szó, rezzenetnek fordítsa, s csak mint műszó kerül szövegbe, akkor ösztönnek. Tehát éppen a Freud acélrugós biztosságát áldoznia fel, hogy a Freud kifejezésbeli pontosságát a fordításba átmenthesse, s a Freud lendületét, hogy a Freud mondanivalóján ne változtasson. Nem hiszem ugyan, hogy másnak sokkal

jobban sikerült volna, de aki nem tud úgy németül, hogy eredetiben is olvashassa, ebből a fordításból sok mindent megtud Freudról, csak azt nem, hogy mily fejedelmi író.” (Ignótyus: 1925a) Ignótyus sem csupán orvosnak, tudós-nak és író-nak tekinti Freudot. Freud nyelve, amely természetesen személyiségéből is fakadt, nemcsak megnyitotta számára az utat a szakmai berkeken túlra, a nagyközönség felé, de sejtetni engedi – témától függetlenül is – a sorok mögött a „gondolkodót”. „Freud ugyan orvosabb orvos, mint maga is hiszi, önön előadásából

látszik, mennyire folyton lenyomta magában a gondolkodót, a filozófust, néha még az elmélkedőt is a gyógyító javára, de végre is lelete olyan kulcs volt, melynek zárnyitó hatalma nem maradhatott meg sem a gyógyító mesterség, sem az orvosi, de még a testtani, élettani s lélektani tudomány határain belül sem, egyetemes alapmagyarázat, melyen rendre ujja épül s értékelődik minden szellemi jelenség, beleértve a társadalmi vonatkozásokat is.” És fölsejlik számára a sorok mögött Freud, az iskolaalapító ember is. Ignótyus ilyennek látja a pszichoanalízis külső és belső támadásoknak egyaránt kitett atyját, aki „mégis egyre apaságába fogul”: „Amíg ő él, amíg ő megvan s azonfelül is, mint mindenkinél s mindeneknél képesebb s hivatottabb: az ő tudományában nem állhat meg, csak amit ő is elfogadott s hitelesített, viszont az ő, senkitől nem pótolható, ha ő el nem végzi, vele elvesző munkáját hátrálatja, ha közben ezerfelé kell néznie, mérlegelnie, vizsgálódnia, jót elfogadnia, rosszat elvetnie s úgy elméleteket, mint embereket mint egy zsák bolhát együtt tartania. [...] Tudományos eretnekségek, melyekkel úgy kellett elbánnia, mint személyes hűtlenségekkel, szigorúságok, melyektől talán legdrágább embereinek legörvendetesebb tovább gondolásait nem kímélheti meg s a néha még rá is, mint a királynak, mindenütt, ahová lép, otthon valóra hirtelen rászakadó tyúkanyai sors, ki kacsafiókákat költött ki s elképedve látja őket vizeken úszkálni: mindezek előfordulnak az életben, melynek

most visszanezve képét adja. Gyönyörű kép, minél csak az élet szebb, amelyet ábrázol, s a mód, ahogy ábrázolja. Eposz mint líra, nem tudom, fordult-e már elő, mintha maga a szigeti hős írta volna meg a Zrinyiászt.” (Ignotus: 1925a)

Jellemző Ignotus Freudhoz való viszonyára az is, hogy kedvtelve idézi a Mestert a pszichoanalízistől távoli témák kapcsán is. A világirodalomról, s benne a magyar irodalomról értekezve például a freudi érvelést veszi át, hogy elhárítsa a mondandójával szembeni ellenérzéseket. „Hölgyeim és uraim: senki nálamnál jobban nem tudja, mert gyakrabban nem érzi, hogy kis nép kebelén belül, melynek kevés a kilátása arra, hogy az elébb említett létért való küzdelemben felül maradjon, mindig kényes és fájdalmas kozmopolita jövődőről beszélni, mely az emberiséget nemigen foghatja szorosabb egységbe olyas pusztulások nélkül, amik éppen a kicsiket fenyegetik. De erre kettőt mondhatok. Először azt, amit Freud professzor mondott azokra, kik igen felháborodtak, mert az ő megfigyelése szerint a nemiség volna a lelkiek talpazata. Azt mondta: kérem, énreám hiába haragszunk, ezt nem én csináltam, ez így van!” (Ignotus: 1913b)

Két megértő megértő. Míg Ignotus és Freud kapcsolata intenzívnek talán igen, de barátinak semmiképpen sem tekinthető, addig Freud barátjával, Ferenczivel, aki Freudhoz elvezette, Ignotus igencsak meghitt viszonyt ápolt. E viszony legfőbb dokumentumai egy örömteli és egy szomorú eseményhez fűződnek: Ferencznek az Ignotus születésnapjára írott (részben már ismertett) köszöntője és Ignotus Ferenczi halálára írott *Búcsúztatója* (Ignotus: 1933/1999). Sokat elmond az a tény is, hogy Ferenczi 1912 és 1924 között nyolcszor publikált a *Nyugatban*.²⁶

Hogy hogyan is indult ez a barátság, milyen körülmények és kulisszák között bontotta ki a pszichoanalízist és az irodalmat (így a *Nyugatot* is) beporzó tarka virágait, arról egybehangzóan számol be mindkét írás. „Pedig de sok minden elmúlt abból, ami minket régi barátságunk idején körülvelt.” – írja Ferenczi a „kedves Hugo”-nak (Ferenczi: 1924b). Sokan úgy vélik, Ignotus „páciensként került kapcsolatba a pszichoanalízissel” és Ferenczivel (Krausz: 1999, 29.). Nekem a dokumentumok alapján úgy tűnik, fordítva történt: Ignotus előbb ismerte meg Ferenczit és a pszichoanalízist, minthogy analízisbe került volna. Ignotus, aki ebben a kérdésben a legautentikusabb forrás, így emlékszik vissza:

„egykor, mikor analízisomba fogott, tehát mint mikor orvosnak s tudósnek kellett velem szembeszálnia [...] ez elfogulatlanságot akkor nem bírtam, a jóbarát részéről erőltetésnek, sőt póznak éreztem –, s ezen való összekülönbözésünkön meg is szegett analízistatásom” (Ignotus: 1933). Mindamellett ebbe a barátságba a pszichoanalízis is szervesen beépült, mégha a későbbiekben nem is analízis formájában. S nemcsak a barátságba épült be, de abba a közösen kialakított „új embernézetbe” is, amelyben jól megfér egymással Freud, Einstein, a telepátia, az evolúciós elméletek és a modern irodalom. „Reggelbe nyúló délutánokon s estéken át itt vittattuk meg a Ferenczi elképesztő megfigyeléseit s következtetéseit, együtt az Einstein relativitásával, mely ugyanazon napokban kólintotta fejbe a világot – s másnap már másképp gondolkodtunk, mint ahogy előtte való nap gondolkodtunk volt. [...] Sok évre rá meg kettesben látom magunkat [...] kéz kézben ültünk egymás mellett, némán, szemünk lehunyva s gondolatainkat figyelve, majd kiki egy papírszeletre ráír-

Az *Imago* 1915-ben Freud *A háború és a halál lélektanához* című írásával jelent meg

va: ő, hogy mire gondolt [...] s a két cédulát összehasonlítván, kitűnt, hogy ami nekem eszembe jutott, [...] összefüggött azzal, amit Ferenczi gondolt volt... tehát valóban van gondolatátvitel... Ami így kicsiben folyt a Városmajorban s az Erzsébet körúton, az mehetett végbe nagyban az egész világon – s ma, mint ahogy az új fizikából új világnézet alakult ki, a pszichoanalízison új *embernézet* épül.” (Ignotus: 1933)

Ignotus és Ferenczi kapcsolata több volt a közös érdeklődés és érdek szötte szövetségénél, több volt egy orvos-pszichológus és egy költő-szerkesztő szerencsés szimbiózisánál, valóban barátság volt, amit a lelkek együtt- és összehulámzása ringatott. „Ferenczi Sándor nekem barátom volt” – mondja Ignotus (Ignotus: 1933), és „Barátom és a budapesti helyi csoport tagja” – vallja Ferenczi (Freud – Ferenczi: 2002a, 225.). S ehhez a baráti kettőshöz, amit az „aki, mint te és én” (Ferenczi: 1924b) összetartó tudata is jellemezett, kapcsolódott harmadikként – egy harmadik szellemi égtájról – Berény Róbert, a festő, hacsak nem éppen nála és általa alapozódott és/vagy erősödött meg Ignotus és Ferenczi kapcsolata. Ezen a ponton megint egymásra rímel a születésnap és a halálnapi írás. Ferenczi: „Így aztán te és egy fiatal piktor barátunk, Berény Róbert, számomra valóságos intézményt jelentettetek, és könnyen elviselhetővé tettétek az egyetemi, akadémiai és egyéb tudományos társaságokból való kizártságomat.” (Ferenczi: 1924b) Ignotus: „A Ferenczi első írásainak megjelente után ő, a freudista, s én, a nyugatos, napról-napra összejöttünk a Nyolcak kiállításán szintén akkor feltűnt festőnek, Berény Róbertnek városmajori műtermében s kertjében” (Ignotus: 1933). Az Ignotustól idézett részlet ismét amellet szól, hogy a barátság megelőzte az analitikus kapcsolatot.²⁷

Ez a hármas barátság egyben lelki támaszt és gyakorlati segítséget jelentett Ferenczi számára is. Az utóbbit egy Freudhoz írott 1914-es, az előbbit egy 1916-os levél részlete tanúsítja. „A vasárnapot Budapesten töltöttem, Ignotus elkísért Pápára és itt maradt egy napig. Mindent meg akar próbálni annak érdekében, hogy Budapestre kerüljek.”²⁸ (Freud – Ferenczi: 2002b, 84.) „Szüntelenül mélységesen szomorú zene szólt bennem. Vasárnap egy barátommal (a festővel) és Ignotusszal voltam együtt. Kényszerítenem kellett magam a beszélgetésre.”²⁹ (Freud – Ferenczi: 2002b, 249.) A legfontosabb talán mégis az volt, hogy értő fülekre talált, túl a szűk szakmai körökön, elméletei és elméletcsírái szá-

mára. S az első ilyen „fül” egyike kétségkívül Ignotusé volt. „Nagy dolog ám az, ha ilyenkor az ember akad egy emberre, aki zsenijének villanásával egy szempillantás alatt átfogta azokat a mélységeket, amelyekbe az új irány a megismerésnek utat nyitott, egy ember, aki ‚csak’ költő és magyar író volt, ám fegyelmezett eszének biztos szimatjával habozás nélkül követett utamon, mely egyúttal az ő útja is volt, hisz mind a ketten az Igazságot kerestük. Ahhoz meg már mindezek felül jókora erkölcsi bátorság is kellett, hogy te minduntalan a nyilvánosság előtt is lándzsát törtél az egymagában viaskodó mellett.” (Ferenczi: 1924b) S ha másokkal nem is fűződött ennyire szorosra Ferenczi kapcsolata, megvolt benne az a képesség, személyiségében az az egyszeri vonzerő, aminek köszönhetően Magyarország a pszichoanalízis egyik kitüntetett központjává válhatott. „Ferenczi kivált nagy volt abban, mint találja meg a tudomány számára hasznosítható megpendítéseket a laikusok beszélgetéseiben, s mint nyerve meg a laikusokat tudománya szolgálatának. Kicsiben és részletben övele való barátságom formájában élhettem én is tulajdonképpen át, ami nagyban és földtekényi széthullámzásban a pszichoanalízis terjedésének s diadalának története lett: a teremtő tudós s a figyelő intellektuálisok közt való kontaktust.” (Ignotus: 1933) Szakadatlanul toborozta a híveket az „új embernézet” számára – hol több, hol kevesebb eredménnyel, persze –, Ignotus pedig kitarja lapját a meghódítottak előtt, ha azok tehetségesnek bizonyultak, és Ferenczi lelkesen számolt be Freudnak újabb megtért szerzeményeiről: „Tegnap jelentkezett egy ifjú orvos mint pszichoanalitikus egy egészen jó dolgozattal Ignotus folyóirata számára. Talán a jövő köszönt itt. Bálint Aladárnak hívják; természetesen velünk egy származású.”³⁰ (Freud – Ferenczi: 2003, 131.)

Nincs abban semmi meglepő, ha egy analitikus és irodalmár, illetve festő barátai egyik közös témája éppen a művészetek és a művészek analízise, nem beszélve Ignotus említett személyes érintettségéről. Ignotusnak az adott írás tárgya (Szomoró egy műve) szempontjából mellékesnek is tűnhet megjegyzése viszont olyasmire világít rá, amiről más forrásból nem sokat tudunk: arra, hogyan vélekedett maga Ferenczi (is) – legalábbis 1913-ban – a művészek pszichoanalitikus kezeléséről. „Ferenczi Sándorral és Csáth Gézával sokat beszélgettünk arról, hogy az analízis, mely, mint tudni méltóztatnak, a lélek tompán feszülő tudatalanságai-

nak megereszkedő tudatosságba való emelése, s ezzel legbelsőbb okainknak hályog nélkül való kiábrándító látása: nemigen kedvez a művészetnek.” (Ignotus: 1913a)³¹

Hogy mit jelenthetett Ferenczinek Ignotus barátsága a szellemi és – Pápán legalábbis – fizikai elszigeteltségben, azt jól példázza egy Joneshoz írott panaszos hangú levele is. „Az Önnel való beszélgetés bizony olyan ösztönző volt számomra, hogy azóta hiába keresek pótbarátot. Ignotusnak ezer más dolga van, a kis Radó intelligens, de még fiatal és lényegében csak kritikus hajlamú ember. *Dr. Hollósbán* (a nagyszombeni elmeorvosintézet főorvosa) egy tehetséges pszichoanalitikusra leltem, de túl messze lakik, és ambíciós komplexusa olykor zavar engem – talán azért, mert az enyémmel ütközik!” (Ferenczi – Jones: 2008, 88. – kiemelés az eredetiben)

Barátként Ignotus tanácsadó is volt. Olyan tanácsadó, akire Ferenczi hallgatott. Meghallgatta gyakorlati dolgokban, stilisztikai kérdésekben, sőt szakmai – pszichoanalitikus – téren is. 1913-ban, a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület megalakulása után, amikor fölerősödtek az immár intézményesült gondolkodói irányzat elleni – gyakran antiszemita felhangokkal is tűzdelt – támadások, az ezekre való reagálás mikéntje nem csupán Ferenczinek okozott fejtörést, hanem Ignotusnak is, mégpedig többszörösen: barátként, alapító tagként és egy, a pszichoanalízisnek is otthont adó folyóirat szerkesztőjeként. Ferenczi így számol be Freudnak a budapesti eseményekről: „Az évekig tartó mézeshetek után, melyeket a pszichoanalízis Budapesten töltött, immár úgy látszik, komolyabban számolnunk kell az ellenállással. Apáthy kirohanásai³² most arra készítették a 'Társadalomtudományi Társaság'-ot, hogy visszatérjen ahhoz a tavaly fölvetett, akkor azonban általam visszautasított elképzeléshez, miszerint nyilvános vitában juttassa szóhoz a $\psi\alpha$ híveit és ellenfeleit. Még adós vagyok nekik a válasszal, az újbóli elutasítás mellett döntöttem és döntenék ma is, ha Ignotus barátom érvei meg nem ingatnak némiképp. I.[gnotus] úgy véli, hogy a 'Társadalomtudományi Társaság' (az egyetlen olyan kör, melynek részéről némi támogatásra és durva támadások esetén védelemre számíthatunk) ajánlatát nem szabad kezek perccel visszautasítanunk.” (Freud – Ferenczi: 2002a, 286.)

Az szinte természetes, hogy Ignotus stilisztikailag éppúgy szigorú vizsgálatnak vetette alá a jóbarát írásait is, mint bárki idegenét. Érdekes,

Freud és Ernst Jones a háború után. 1919

hogy míg a bíráló és annak hatása mindkét oldalról jól dokumentálva van, Ferenczi visszaemlékezése alapján úgy tűnik, többet nem esett szó róla kettőjük között. Arról bizonyára nem, hogyan hatott ez a bíráló Ferenczire, mégha Ignotus esetleg tisztában is lehetett ezzel. „Azt persze nemigen tudod, hogy hiúságomat érzékenyen megsértetted egyszer, mikor írott dolgoimat stílus szempontjából alaposan megkritizáltad. Bevallom, ez akkor elkedvetlenített, és ennek a hatása alatt kezdtem el minden szépségre való törekvés nélkül, inkább szárazon és tárgyilagosan írni, amiért viszont az olvasók köréből ér nem egy szemrehányás. Végeredményben ezt is csak meg kell köszönnöm neked, mert hisz általa egy lépéssel közelebb jutottam a hiúságmentességhez, ami nélkül, hitem szerint, igaz tudományt csinálni nem lehet.” (Ferenczi: 1924b) Nekrológiájában Ignotus szerényen Ferenczinek tulajdonítja a belátást, ami írásmódjának megváltozásához vezetett, s mintha utólag is érezte volna Ferenczi sértettségét, őszinte és meghatóan szép elégtételt szolgáltat neki: „ő azért tudott nagy tudós lenni, mert akár csak mestere, Freud, legbelül ő is költőfajta volt. [...] Ferenczi a mesterrel legrokonabb abban, hogy ő is a tudományt a képzelet szárnyán merre járatni s mint ahogy a költő az az ember, aki

igazat hazudik, föl merete tenni, hogy minden hazugság igaz. Ha valaha volt Rafael, ki kéz nélkül született, úgy Ferenczi Sándor volt az, kinek nem adatott meg, mint Freudnak, a közlés képességével együtt a közlés művészete is. [...] Am a magával való szembesedés e tekintetben valóban kigyógyította: aki tulajdonképpen írónak indult volt, egyik napról a másikra letett arról, hogy 'szépen' írjon s most már csakis pontosan akart írni. Amivel éppen legfontosabb írásai úgy hatnak, mint egy matematikai levezetés, geometriai ábra – tehát mégis csak szépek...” (Ignotus: 1933 – H. Gy. P. kiemelése)

S végül tanácsadó volt Ignotus még a Ferenczi számára hazai terepet jelentő pszichoanalitikus elméletben is. A már említett pápai katonáskodás idején, 1915-ben, amikor Ferencziben érlelődtek a *Thalassa* gondolatai, Ignotus volt az első, akivel ezeket megosztotta, s mint majdnem mindenről, erről is értesítette Freudot. Az első híradás semmiképpen sem nevezhető lelkesültnek. „Legutóbbi budapesti utam alkalmával ért egy apró csalódás. Ignotus barátom, akin mint fölöttébb okos emberen, szívesen próbálom ki 'felfedezéseimet', igen hűvösen fogadta a koituszelméletemet [...]. Azóta képtelen vagyok a témával foglalkozni: hogy jogos önkritikám vagy túlzott érzékenységem miatt-e, még nem tudom.”³³ (Freud – Ferenczi: 2002b, 121.) Freud a maga bölcs módján nem kívánt anélkül igazságot tenni, hogy maga is meg ne ismerné a részleteket. Válaszában ezt írta: „Kíváncsi vagyok, nem kap-e betegség nélkül is egy kis szabadságot, hogy Bécsbe jöhessen. Akkor majd megvizsgáljuk, igaza van-e Ignotus barátjának az elutasításával.” (Freud – Ferenczi: 2002b, 123.) Hogy végül mi volt a Mester álláspontja, azt nem tudom, de tény, hogy Ignotus kritikája, akárcsak a stílus tekintetében, most is jótékonynak bizonyult. Következő referálása során Ferenczi már bizakodó és elégedett. „Ignotus elutasítása annyiban hasznos volt, hogy – hosszabb gátlás után – mégis kénytelen vagyok revideálni a dolgot, és – hitem szerint – jobban megalapozni feltételezéseim helyességét.” (Freud – Ferenczi: 2002b, 125.)

S éppen ez – az itt még csak terveződő – Ferenczi-mű lesz majd az, ami Ignotusra a legnagyobb hatást gyakorolja, amelyben a leginkább látja megtestesülni Ferenczi gondolatainak eredetiségét, újszerűségét és érvényességét. És éppen ez, a Ferenczi által kijelölt út lesz az, amelyen elindulva Ignotus megfogalmazza sajátos pszichoanalitikus gondolatait. De szóljon

helyettem Ignotus: „Ez embernézethez Ferenczi azzal járult hozzá, hogy az emberi lélek őstörténetét még messzebb visszakövette, mint Freud. [...] Az emlősállatnak, amilyen az ember is egyenes őse a hulló és a hal – tehát lelki s ennek alapján nemi életében nyilván lappanganak emlékei például a halak víz ellenében s sziklalépcsőkön feltörő ívási vándorlásainak. Az élet kezdetei a tengerbe visznek vissza: vajon például a magzatvíz s mint az úszási és lebegési álmok nem visszatérései-e ez ősalapotnak? [...] Vajon az egyéni élet megkezdésének ez a módja nem megisméltése-e annak a katasztrófának, mely a tengeri állatot akkor érte, mikor a vizek kezdtek széteszlani a föld burkán s a vízi lénynek a szárazföldre kellett hozzáilleszkednie? S az eredendő katasztrófa emléke maga is, egyenest is nem bujkál-e a mai szárazföldi állat lelkében? S nem, sokkal későbbről s már csakis az emberben, a jégkorszak irtózatossá rázkódtatása?” (Ignotus: 1933) A *Búcsúztatóban* leírtak annak az újragondolásai és a folytatása, amit Ignotus a második Freud-utószóban, a *Thalassa* megjelenése után fejteget: „testi csapás okozta lelki szorongást tesz fel Freud legtudományosabb követője, Ferenczi, az embernek már emberállati múltjából, a jégkorszaknak idejéből. S még régebb, tisztára állati múltjából, abból az időből, mikor a tenger lejjebb vonult a mélységekbe s feneké mind több helyt mint szárazföld került egyenest a légtenger alá, s a halfajtának vergődése s millió meg millió egyének pusztulásával kellett kivárnia, míg a kopolya tüdővé alakult. [...] E gondolat rendjén vesz észre s tesz fel Ferenczi olyasmit, mint hogy, mondjuk, a méhmagzatnak a méhvízben való úszkálása: emléke s megisméltése az ősalatok tengerbeli életének. S így logikus és hihető az a különben vakmerő következtetése: hogy az álomban a lépcsőn való felmenésnek, mint az analízis minduntalan újra felfedi: szerelmi természetű jelkép volta halidőkből származhat, akik íváskor víz sodra ellen sziklák iránt úsznak fel... ha a pszichoanalízis kivétel nélkül minden lelki s idegbeli rendellenességről megállapítja, hogy regresszió [...] akkor minden bizonnyal vannak olyan emberi abnormitások is, melyek még valamely állati étapeon voltak normák.” (Ignotus: 1925b) Ha belegondolunk, komoly meggyőződés és igazi bátorság kellett ahhoz, hogy valaki Ferenczinek éppen e mellett a kezdetektől fogva máig sokat támadott³⁴ elmélete mellett álljon ki – és nem csupán egyszer, hanem folyamatosan az évek során.

Ferenczi nagyságát – „a szorosabban vett analitikus feltevéseken s gyógyítási javallatokon fölül” – Ignótus abban a hozzájárulásában látja, hogy elősegítette a pszichoanalitikus módszer kiterjesztését – nemcsak a biológiára³⁵, mint ez az előző idézetekből is kiderül – de a társadalomtudományokra és a humán tudományokra is. „Ha ma a pszichoanalízis nemcsak orvosi mesterség és lelki terepfelvétel, hanem olyan ember-természetrájk, melyre minden emberi vonatkozású tudományt: történelmet, szociológiát, jogot, nevelést, művészet- és vallástudományt újra át kell építeni, abban Ferenczi Sándornak mestere után talán legfőbb része van.” (Ignótus: 1933)

S Ferenczi – emberi – nagysága előtti legnagyobb és legszebb tisztelgésnént, amiben embert egy másik ember – ha történetesen az költő – részesíthet, vers is született. A *Tengerparti alkonyat* (Ignótus: 1911a) a *Nyugatban* jelent meg, 1911-ben – s ezt a partot már a *Thalassa* – noha akkor még távoli és formátlan – hullámai nyaldosták.³⁶

Tengerparti alkonyat
Ferenczi Sándornak

1.
Már ül az est a vizeken,
Már lila búcsútüzeken
Tör át az ormok szürke bőre –
S én szemem tapasztom a kőre,
Majd összefogom könyörgőre
Minden feszülő sugarát:
Úgy keresem mégegyszer a napot,
Szokásból, de szorongva.
Part-e vagy füst, amit lábam tapod?
Harang vagy álom, mi fülem bekongja?
S ki bennem szól hozzám: hóhér-e vagy barát?
Az árnyékokat nézem, nagyok-e,
A napot keresem, hogy ragyog-e
S így ködön által szeretem –
A kétségen is: vagyok-e,
Így tetszik által életem.

2.
Így páráközön által,
Így félhalottra váltan,
Önmagát így megszakítva
Kedvesem a kéj –
Így ajultan temetve
Forró márványerekbe,
Tengerekbe letaszítva
Lávaárnyai mély!

Ó lüktető halálok,
Ó gyenge barna vállak,
Amikül a távol ormok
Idetetszenek!
A messzeség elolvad
S egy könybe összefolynak
Dobbanó föld, légi homlok,
Álmodott szemek.

3.
Belenézem az égbe képedet,
Kék krátertüznek ég le két szemed,
Örvénylánggal veri föl az eget.
Hova lett hús, közömbös mosolyod?
Nehéz keservem, ami lelobog,
Én vagyok a te, akit feldobok.

Lovrana, 1911. június

Az „*analitikus*” Ignótus. „Annyit éltünk mi különben szegény nemzedék, mint semelyik előtünk.” – írja Ignótus az első Utószóban (Ignótus: 1925a). Nyitva maradt persze a kérdés, hogy miért is vonzódott Ignótus – a Ferenczihez fűződő barátságon, a minden új iránti nyitottságán és személyes érdekeltségén, saját lelki problémáinak megoldandóságán túl – a pszichoanalízishez?³⁷ S bár erre már csakúgy történt utalás ebben a dolgozatban, mint arra is, hogy mit gondolt Ignótus a pszichoanalízisről, a – vélhetőleg ideiglenes – válasz megadásával még adós vagyok. Annyit talán leszögezhetünk, hogy bár a pszichoanalízist Ignótus differenciáltan kezelte, ezt az első Freud-utószóban általa leírtak is igazolják, semmiképpen sem tekintendő ortodoxnak, és nem vádolható meg azzal, hogy a *Nyugatba* ne fogadta volna be a többi pszichoanalitikus irányzatot. Jelentetett meg írásokat individuálpszichológusokról (Adlerről, Kulcsárról, Székelyről kettőt is) és aktív analitikusokról (Gartnerről, Szinetárról), illetve könyveikről. És írtak is a lapba adleristák (Székely, Brachfeld) és stekelisták (Gartner, Nagy Lajos)³⁸ is.

Ignótus pszichoanalízishez való hozzáállásának kereteit egyfelől a racionális Ignótus racionalitás iránti vonzódása adja, a fölvilágosult és fölvilágosító gondolkodó a fölvilágosítás iránt. Már 1911-ben ezt írja: „Én most mindjobban beleszövöm magam az elképzelésbe, hogy mily elmondhatatlan nagyra tenné az egyes embert a freudizmus, ha csakugyan megtalálná annak a titkát, hogy az ember tudatossá tudja tenni a tudattalanját, vagyis mindazt, amit elnyomott magában, amit elfelejtett, amit tapasztalt és gon-

dolt anélkül, hogy észrevette és tudta volna. [...] A cukoroldatba fonalat ereszték le s a cukor köréje kristályosodik. Ilyen oldat az öntudatlan lélek is – csak hogy egy sokat élt embernél olyan oldat, miben minden fel van oldva. S ha most meg lehetne találni a módot, hogy hol ennek, hol annak kiváltására és kikristályosítására lehetne lelkünk mélységeibe leereszteni a fonalakat! Minden ember Mezzofanti³⁹ volna, minden ember polihisztor volna, minden ember mindenható volna. A freudizmus mint terápia: *az intelligencia mint orvosság.*” (Ignotus: 1911b – H. Gy. P. kiemelése) Több mint tíz év múltán, némiképp nagyzenekarira áthangszerelve és kibővíve, megismétli ugyanezt a gondolatot: „Mindazonáltal a psychoanalysisnak már máig is elért világitó jelentőségéhez képest az a szerencsés tulajdonsága, hogy egyet-mást gyógyítani is lehet vele, kezd majd nem lenni több, mint volna, ha az elektromosságról, mely ma már anyag, erő és minden fizikai s ezzel kémikus történést, azt mondanák: 'elektromosság? Igen, tudom már: amitől a békacomb megrezzen s amivel arczsábját lehet gyógyítani!' Nagy szerencse lesz, ha minden orvos pszichoanalista lesz, tehát *megint, mint a civilizáció kezdetén, orvos, gyóntató, gyám és nevelő egy személyben*, – de addigra már a psychoanalysis is úgy szét fog szélesedni világ felfogássá, a tudományá, mint a vallásos világ felfogások, s minden eszmélő s gondolkodó embernek éppúgy része lesz benne, mint minden hívő léleknek, s nem csupán a papnak, az üdvösségben. És külön csoda, hogy míg az elektromosságnak az első borostyánkőből, mi megdörgölve szikrát vetett s hajszálat vont magához, jó három, négy vagy ötezer év kellett, de még a Galvani békacombjától is százharminchat, míg mai universalitásához eljutott: a psychoanalysis huszonöt év alatt futotta meg a pályát egy érdekes hisztériás esetből *alaptudományá.*” (Ignotus: 1925a – H. Gy. P. kiemelése) S ugyanannak az 1911-es gondolatcsírának egy másik hajtása bomlik ki egy másik írásban, ahol Ignotus az egyes ember gyógyításától az emberiség gyógyításáig való eljutásról beszél. „Itt, hol a pirula, a dekoktum s a hideg víz végképp csődöt vall s az orvosnak pusztá kézzel, fegyver nélkül kell megvívnia a betegséggel: itt tökéletesen meglátszik, amit egyéb gyógyító tereken a receptírás kezd elfelejteni: *hogyan az orvos, mint a pap s a tanító, az az idősebb testvér, ki bele tud élekezni a fiatalabba, annak szédületét megérzi a maga térdében, s a maga bátorágát át tudja önteni amannak szívébe.* Az egyes orvos így megisme-

részel s azzal, hogy a beteget önmagával a beteggel szembesíti, meggyógyítja az egyes embert. *Az orvostudós azzal, hogy megismeri az emberiséget s azt önmagával megismerteti, lassankint, bizonyos fokig, kiűrtja a betegségeket.*” (Ignotus: 1928a – H. Gy. P. kiemelése)

Az ember okosabbá és jobbá tételének a – ha nem is a naiv hite, de – vágya és az ember megismerésének és önismeretének igénye alkotja tehát a keretnek ama előzővel illeszkedő másik oldalát. Ezért (évekkel később) szinte mindegy is számára, hogy az analízis valóban gyógyító erejű-e, avagy sem⁴⁰: „amennyire mellette szól a pszichoanalízis megállhatásának, hogy gyógyításból s gyógyító sikerekből indult ki, a lélekről való fölvételei annyira megállhatnának, ha az analízissel nem is lehetne gyógyítani. [...] Bizonyos fokon túl szabadjon, bár laikus létemre, különben sem hinnem egy megtanulható orvosi mesterségben, vagy más szóval, megismételnem, amit egypárszor mondtam, hogy csak egy orvosság van: az orvos.” (Ignotus: 1933)

A meggyőződésnek és a kételynek ez a ket-tőssége, a hit az orvos személyes gyógyerejében és a kételkedés az analízis terápiás mindenhatóságában évek során át kristályosodott ki Ignotusban, s megszilárdulásában minden bizonnyal nagy szerepe volt Hollós István (Hollós: 1927/1990) általa ismertett könyvének is. Cikkében Ignotus világosan különbséget tesz a pszichoanalízis mint elméleti és mint gyakorlati tudomány között. Ezen túlmenően az analitikus gyógy mód mindenhatóságát is megkérdőjelezi. „A psychoanalysis egyfelől megismerés: megismerni az egészséges, az idegbeteg s a tébolyodott embert, hogy minő lelki szerkezetű. De másfelől therápia is, sajnos, csak bizonyos idegbetegségek ellen – van egy csomó idegbetegség s azonfölül majd mind az elmebetegség, amivel szemben tehetetlen, a bajt csak fölismerni tudja, gyógyítani nem. Ebbe aztán az orvos maga is beleőrülhet: ha itt van kezében a csodalámpa, mellyel az ő örültjeire rávilágíthat, de ez a lámpa, mely annyi más betegség számára gyógyító, mint a kvarclámpa, az örült számára nem az.” S – elmés paradoxon – Ignotus a pszichoanalízis korlátját éppen abban látja, hogy az csak a pszichoanalitikus terápiát ismeri és ismeri el. „A psychoanalysis mint therápia csak egy gyógyítást ismer: éppen az analysisist, a betegnek szembesítését önmagával, feltárását s feltúrását lelki rondaságainak, úgy nevelvén őt egészségre, mint a kiskutyát tisztaságra szokás: hogy beleverik az orrát önnönrondításába. Az örülettel

ezt nem lehet – nincs annyi esze, figyelme, akarat, nincs annyi clair-je az obscur mellett, amennyi az analysishez kell, melyhez, hajh, az orvos nem elég [...] hátha mégis elég? Vagy legalább: jobb a semminél? Hogy nem jó, nem kilátásos, nem mindenestre gyógyító lehetőségű-e, ha, mint ma már, az analysis világánál, az orvos, aki tehetetlenül is, de belelát az örültbe s látja, hogy ugyanúgy ember s valójában olyan ember, akárcsak jómaga? Hogy a psychoanalysis mint megismerés nem tud-é adni egyéb terápiát is, mint csakis a psychoanalysis qua terápiát?” (Ignotus: 1928a)

A „pszichoanalízis mint megismerés” Ignotusnak viszont olyan eszközt adott, amellyel hatékonyan, mesterien és eredetien bánt témától függetlenül. Elsősorban irodalmár lévén, persze, irodalmilag vagy az irodalom területén. A mottóban idézett írásában például magának a pszichoanalízisnek a módszerére talál egy újszerű metaforát: a barkochbát. „Van egy játék, melyet a múlt esztendőben barkochba néven űztek itt Budapesten, az örületig, az unalomig – s ez a játék abban áll, hogy egyik ember gondol valamit: dolgot, érzést, nevet, vonatkozást, akármit – a másik pedig addig ostromolja kerülgető, tapogatózó, elébb általános, majd egyre szűkülő körű kérdésekkel, míg rátalál arra s kivallatja belőle, amit gondolt. Ez a játék: játék – de a módja s a veleje szakasztott az, ahogy a lélek orvosai a legvéresebb komolysággal tudják átkutatni a beteg lélek egymásra temetkező s feledkező avar-rétegeit.” S ugyanitt, a darab elemzésekor, egyszersmind „a boszorkányos leleményt, mellyel Molnár az álom csapongó menetét szigorúan hozzászabja egy elébb történt vendéglői jelenethez, egy elfelejtett levélhez, egy utóbbra várt estélyhez s az ott található emberekhez, az álom egész kergetőzését, egy fejnek négy testre való át-átcsúszását s mind az elmésségeket s pokoliságot” is a pszichoanalízis illetékességébe utalja (Ignotus: 1912).

Analitikus elemzőkészsége nemcsak művekre, hanem személyekre is kiterjedt. Adyval kapcsolatos meglátásaiból érdemes hosszasan idézni. „Vajda Jánosnak van egy verse az emberről, hogy mily hős, mert tud élni, mikor tudja, hogy meg kell halnia. Ez nincs egészen így, sőt éppen megfordítva van; aki hős (ezt Freud fejedelmien megfigyeli): azért tud hős lenni, mert nem tudja, nem igazán tudja, hogy neki is meg kell halnia; mert csak hiszi, hogy tudja, hogy minden ember halandó s ő is meghalhat, valójában nem képes a maga meghalhatásában

hinni – aki képes s akinek értelmén kívül idegeibe is beférkőzött a saját halála lehetőségéről való tudomás, az bizony nem hős, az gyáva, az reszket a halálfélelemtől, ha különben mégoly kemény legény is. Nos: ez a tudomás: az élet végességéről, a lét céltalanságáról, az emberféreg nyomorult kiszolgáltatottságáról való intellektuális átlátás Ady Endrében nem csupán teoretikusan volt meg, hanem bele volt ivódva pragmatikumába, látásába, érzésébe is. Bele, kezdettől fogva; bizonyára hozzájárult később, vérbaja végzettségének öncsalás nélkül való felismerésével, a megörüléstől s meghülyüléstől való félelem, de ennek is ágya meg volt már vetve egy eredendő reszketésben a bizonytalan élettől s a bizonyos haláltól. Egyik első kötetében már benne a vérmegállítóan érzékletes Csönd herceg vers [...] Ez, ugyebár, a tipikus neurózis: az az érzés, hogy van mögöttem valaki, aki leüt, a koponyámon érzem, a nyakam szirtjén, s felhúrom bele a vállam s behúrom a fejem, önkéntelen. Ebben a képben állít be Ady Endre az irodalomba, az életbe, felebarátai, olvasói, a világ elé; s ebben a képben marad, módosuló, hatalmasodó s kísértetiesedő áttételekben, mindvégig. A gyerek, aki visszahőköl apjának ökle elől. A rab, aki lesuny az ör panganétja alatt. Az üldözött állat, aki beszorultan csattog ki a sarokból. Minden ez, mindent ez magyaráz, mindenhez ez a kulcs: a szemközt jövők hirtelen megmaradásához, a kiszámíthatatlan odabúvá-sokhoz, a rekedt kétségbeesésekhez, az alélt elterületekhez. Menekülni, feledkezni, érezni magát, fölülkerekedni: istenhez, asszonyhoz, italban, hírnevesség által s ha gonosz áron is, de lenni, állani, megmaradni: hol lázadva, hol töredelmesen, hol rést látva, hol falnak menve, hol kajánul, hol elzsibbadva, hol nyúl gyanánt lapultan szökve, hol ámokfutó gyanánt halálosztóan kirohanva, de mindig, mindig, mindig irtózatossá válva a félelemtől jégverejtékesen gyötörtetve. A végén egész oeuvre-je, minden dalostól, zengésestől, dörgésestől s hörgésestől egy iszonyú, soha nem hallott erejű s aggódású üvöltés. A görög tragikusok óta ilyet nem ért a világ.” (Ignotus: 1926c)⁴¹

Ignotust ugyanez a kutatóvágy vezérli, amikor, elhagyva az irodalom – és a művek mögött meghúzódó személyiség – terepét, átlép a történelem birodalmába, hogy megtalálja a megértés kulcsát a nagy figurák életútjaihoz. „Ahhoz igazán pszichoanalízis kellene, hogy felkutassa: boldogult és siratnivaló Ferenc Ferdinánd főherceg eredendő, mondjuk, kisgyermeki egyé-

niségében milyen ágya volt megvetve a karakternek, melyet későbbi élete nevelt bele? Például: mennyiben hajlott különben is arra a takarékosságra, mely hódolatra méltó olyan nagy úrnál, ki nem biztos benne, vajon gyermekei örökölhetik-e majd vagyont, tehát annak kamatjából kell, míg bírja, számukra vagyont összeraknia? Hogy amúgy is meglévő vallási hajlandóság volt-e, melyet természetesen fejlesztett később a halálos betegségből való menekülés s talán az a lappangó és öntudatlan remény, hogy egykor az egyház elrendezheti, mit az udvari hagyomány összezilált? Kibőjtölni egy halálos betegséget, kidacolni egy nem sima házasságot... általában várni és tűrni, viselni és elviselni: mennyi eredendő dac és ellentmondás kell ahhoz, hogy az ellenkezőt jelentésnek az a néma szobra alakulhasson ki belőle, ki gyanánt Ferenc Ferdinánd főherceg állt a világ előtt?" (Ignotus: 1914) Ez a program, amit Ignotus Ferenc Ferdinánd okán korát jóval megelőzve föl-vázol, valójában a *pszichobústória* programja.

Az állatok analitikusa. Ezek voltak az elméleti és elvi keretek, amelyek meghatározták az analitikus Ignotus gondolkodásának irányát és hangvételét, amit néhány – különböző területről vett – példa is illusztrált. Ezért elsöre meglepőnek tűnhet talán, ha azt állítom, hogy Ignotus legeredetibb analitikus gondolatai az állatokkal kapcsolatosak. Az „állatok pszichoanalízise” sohasem tartozott a pszichoanalízis mainstream témái közé, noha abban az időben Groddeck⁴² publikált ilyen vonatkozású tanulmányt, Máday⁴³ pedig, lévén lovasist, a lovak pszichológiájával is foglalkozott.

Ignotusnál, természetesen, Ferenczi inspirációja sejlik föl a háttérben. Fejtegetései azonban olyannyira egyénien elmések, helyenként humorosak és/vagy mosolyogtatóan bájosak, hogy érdemes hosszabban idézni belőlük. Ignotus a második Utószót például ezzel kezdi: „Aki járatosan olvassa Freudnak minap a Nyugatban közzétett Önéletrajzát, feltűnhet előtte, hogy a nagy ember az ő nagy felfedezésének egy átsugárzásáról nem emlékezik meg. [...] Ám a pszichoanalízis mai terep felvételéből már nem hiányozhat, nem az új lélektanból sem, mivé a pszichoanalízis kiépül.” S miután hivatkozik Haeckelre, így folytatja: „Madár nincs e sorban, mert az állati fejlődés a hüllő után szétágazódott egyfelől madárrá, vagyis légi állattá, másfelől emlős, vagyis földi állattá. A légtengerben a madarak olyanok, mint a vízi tengerben a halak: fel és le kóvályognak benne. Az emlősök meg, mint

a vízi tengerfenék állatai: lenn vesztegelnek a fenéken, szervezetük a légtenger nyomásához alakult, véredényeik a felső ritkább légtengerekben éppúgy felpukkadnak, mint a tengerfenéki állat, ha a tenger felszínére húzzák.” És mintha csak Ferenczi bioanalízis-programját vinné tovább, de ezúttal az állatvilágra alkalmazva azt, Zellhez⁴⁴ fordul példaként, hogy gondolatmenetét megerősítse, s szinte gyermeki örömmel írja le, amikor a szakember véleménye egybecseng saját tapasztalataival: „ha a kutya-falka lassan enne, szomszédja elenné előle a zsákmányt, ő sem lassan nem ehett, sem abban nem bízhat, hogy amit félretett, azt pajtása nem lopja-e el, tehát fal, amennyit tud, lehetőleg tartalékot is, s gyomrát is felhasználja élestárnak. (Ez annyira igaz, hogy volt nekem egy kis kutyám, amelyik déli ebédje egy részét lábosaiban meg szokta hagyni eltéve, ám ha délután vendégeim jöttek: sietve kiszaladt a konyhába s felfalta a vacsorára hagyottat, nehogy a vendég egye el előle!)”

Zell azonban – ebben az írásban legalábbis – nem ezért annyira fontos forrás Ignotusnak. Hanem a következők miatt: „Zellől származik a végtelen fontos megkülönböztetés orr és szem-állatok között, vagyis az a megállapítás, hogy vannak emlősök, teszem a kutya s a ló, melyeknek a szaglás olyan fő és tájékozódó szervük, mint a macskának a szeme, tehát lelkük is inkább szaglásuk körül alakult, mint látásuk körül. Itt [...] csak azt a sejtelmét írom ide, hogy volt egy kora ideje az emberfajtának, mikor a föld gőzbe s ködbe burkolva nem ismert egyenes napvilágot, csak homályos derengést, s az ember akkor még orrállat volt, később lett, mikor a nap szétverte az ősködöt, szem-állattá.” Ez a trambulin, ahonnan Ignotus képzelete nekirugaszkodik, s az elugrás utáni megérkezés utolsó dobbanásaiban mintha csak Ferenczi hangját hallanánk: „ha ez így vagy ilyenféleképp van – pedig nem is lehet másképp – akkor bizonyos, hogy a mai emberi léleknek úgy normáiban, mint abnormitásaiban rátalálhatni az állatösköklés hagyományaira, azt lehet mondani, hogy Goethe, a vizuális genie, eddig legfőbb fejlődése volt a szem-állatnak, azt lehet feltenni, hogy némely lelki betegeknek rossz szagokkal s rossz szagú dolgokkal való bajlódásai visszaesések az orr-állati állapotba, ezerfélélt lehet megmagyarázni az embernek dögevő természetével, a majom-ös magyarázhatja meg, hogy miért nem lehet gyermeket másképp nevelni, mint szerelmes és utánzó természetének

felhasználásával, s a békaős is, ki szerelem közben öklével temetkezik a nőténye hónaljába, megmagyaráz egyet mást a hónaljnak csiklandós és erotikus természetéből...” (Ignotus: 1925b)

Hollós könyvének ismertetésében Ignotus azt az akkoriban bizonyára nem mindennapi kérdést feszegeti, hogy „vajjon az állatok közt vannak-é örültek?” Válasza differenciált és célzatos: „Azt hiszem: igen – azok, amelyek valami oknál fogva kikerültek, kivétettek vagy kiverettek természetből fogva alakult életrendjükből. A természetes életben magában is van rá példa: teszem a csordából kivert bika vagy elefánt – én bizonyos vagyok benne, hogy ezek éppoly örültek s ezzel megveszekedettek, mint az emberek közt az ámokfutó. Hasonlóképp felteszem, hogy a – kivált ketrecben tartott – legtöbb állatkerti vadállat, főképp az erőse, okosa és vadja, mint a nagy macskafajták, nagyobbára örült. S abban meg bizonyos vagyok, mert látom, hogy az emberi társadalomba már beleszületett s benne nevelkedő háziállat, főképp amely az emberrel annyira életközösségben él, mint a kutya, legalább is súlyosan neurotikus. [...] A kutyánál bizonyára számba kell venni, hogy a természettől fogva szymbiotikus állat [...]. De ez csak azt jelenti, hogy e segéd-vadász állatfélék már a természettől fogva rendeltettek a neurózisra, s ez aztán annál inkább rájuk szakadhat, mikor [az ember megköveteli, hogy] úgy illeszkedjék hozzá, mintha értené, hogy gondolatokat, mikhez nem ér fel, kilessen és számba vegyen s minden viselkedésében s vonatkozásában egy olyan életfelfogást kövessen és képviseljen, mely nemcsak hogy nem természetes, de természetellenességében is nem az ő természetétől fajzott el [...], hanem egy másfajta és magasabbrendű, sőt minden egyéb állatoktól velejében különböző állattól fajzott el: az embertől.” (Ignotus: 1928a) Ignotus a neurotikus háziállatokhoz sorolja még a lovat, s azok közé, amelyek nem sínylik meg az emberrel való együttélést, a macskát és a tehenet. A különbségtétel alapja világos: neurotikussá az az állat lesz, amelynek – nem is a szabadságát, de – természetét föl kell áldoznia, ahol nem egyszerűen engedelmességre kell engedelmeskedni, de érthetlenségeknek kell engedelmeskenie.⁴⁵

Állatfajonként persze más-más életmód a természetes. Igaz ez arra is, hogy egyedül, párban vagy csoportban élnek, s ugyanúgy megsínyli a magányos vagy párosával élő állat, ha tömegbe kényszerítik, mint ahogy a társas állat megsínyli az egyedüllétet. S éppígy egyes állatok ma-

guknak egyetlen párt választanak, mások alkalmi partnereket. Ignotus a *Nyugat* házassággal kapcsolatos körkérdésének megválaszolásakor is az állatvilághoz fordul. „Házasságban él, tudnivaló, az oroszlán, már annál fogva is, hogy éppen csak óra- és éjcaka-járásnyi területen akad minden éjcakára annyi zsákmányolni s megenni való, amennyi két, s ha kölykezik, néhány ilyen bendőnek elég. Ugyanezen okból s ugyanígy él házasságban s ezzel a hitvesi hűség s a pater certus állapotában a gorilla, az orángután és, gondolom, a csimpánz is, [...] a pávián és egyébfélék [viszont] nem házasságban, hanem csorda, tehát háreméletet élnek, vagy, ahol nem csordában, szervezett és szerelmeikben monopolista diktátor alatt, ott csoportosan s szerelmi összevisszaságban.” (Ignotus: 1926b)

Nyilvánvaló, hogy Ignotust nem önmagukért érdeklik az állatok, hanem a tanulmányozásukból az emberre levonható következtetések miatt. Még mindig a házasságról szólván – anélkül, hogy kétségbe vonná annak szükségességét vagy intézményét megkérdőjelezné – filogenetikai megalapozottságának kérdését feszegeti. „A házasság bajai nem bizonyos [...], hogy egy helyébe kívánczoló alkalmasabb intézménynek a régi intézményben alkalmatlanság gyanánt való megmutatkozásai. Aminthogy a parlament intézménye nem is természettől fogva lett – sehol az állati világban nem fordul elő. A házasság azonban igen. [...] A házasság nem minden állatnál, de az emberi állatnál nyilvánvalóan természettől fogva lett formája a férfi és nő szerelmi közösségen épülő életközösségének. [...] Az ember tehát, egyrészt, örökölte a házasságot. [...] Ám az embernek majomősei vagy atyjafiai nem csupán [...] a házasmajmok [...]. Erre a két momentumra: hogy az emberben s szokásaiban s hajlandóságaiban egyfelől házaspári életű, másfelől csorda- és csoportos életű származásra valló sajátosságok egyformán mutatkoznak, mintha nem eléggé ügyelnének azok a tudósok, kik az emberállatnak egységes származását teszik fel.” (Ignotus: 1926b)

Ignotus ugyanakkor azt is világosan látja, hogy nem minden emberi tulajdonság magyarázható az embernek állat voltából. Az ember másik meghatározottsága „szerencsétlen szerencséje”, az értelem és – ebben Ignotus Freudot követi – a kultúra. „Az ember lehet csodaállat, mint, teszem, melyhez intellektusában is hasonlít, az elefánt, de nem kollektív állat, mint, teszem, a hangya. [...] Mert nem igaz, hogy az ember: állat – már akkor igazabb a descartesi

felfogás, hogy az állat: masina, vagy a paraszti felfogás, hogy az állatnak 'nincs lelke', mert van valami, ami az egész állatvilágot úgy osztja két táborba, hogy egyik táborban ott van valamennyi állat, a másik táborban pedig csakis és egyedül az ember van – s ez a valami az intellektus, és ha nem is a tudat, mert ez megvan a magasabb állatokban is, de az értelmes tudatosság, ami csakis az emberben van meg. Ezért a szerencsétlen szerencséjéért, hogy karom és fog helyett ezt az értelmes tudatosságot kapta fegyverül az életre, az ember ugyanazzal fizet, amivel a háziállatok fizetnek neki a civilizációjában való benneélhetésért: ő maga is betege annak, hogy civilizációban kell élnie." (Ignotus: 1928a)

Természetes szinte, hogy Ignotus pszichoanalízis-felfogása és saját, az állatvilággal példálódzó pszichoanalitikus gondolatai ugyanoda vezetnek: a pszichoanalitikus megalapozottságú társadalomkritikához. Ezért talán meglepő, hogy a liberális Ignotus a pszichoanalízist mindamellett konzervatívnak tartja. „A psychoanalysisről azt szokták mondani, hogy forradalom, s annyiban bizonyára az, hogy felfordítja majd minden eddigi tudásunkat. Azonban, hogy úgy mondjam: politikai értelemben éppen nem radikális. Sőt konzervatív, sőt némely dolgokban bizonyos modernséghez képpesen egyes reakciós. A napokban olvastam Ferenczi Sándornak egy nyilatkozatát a steglitz gyerekbűnper kapcsán, s ő, az orvostudós ugyanazt vallja, amit én, a, mondjuk, publicista vallottam egy tárcámban e dologról: hogy elveti a súlykot az a gyerekdemokrácia, mely azt hiszi, hogy a gyerekeknek, csak mert a rabságot nem bírja, nem kell felügyelet, csak mert a ráripakodást nem bírja, nem kell vezetés, csak mert érzi magát, a maga értékét és embervoltát: nem kell eléje mintakép.” (Ignotus: 1928a) Ignotus, Freud nyomán, nem tartja eredendően jónak az egyes embert. És ugyancsak Freud szellemében – lásd a *Rossz közérzet a kultúrában* paradoxonát – nem tartja eredendően jónak az emberi „rosszaságot” megzabolázni hivatott társadalmat sem. Sőt, sarkítva azt mondhatnánk, mindkettőt betegnek tartja. „A pszichoanalízis tudománya megmutatja, hogy a velünk születő rosszagnak, oktalanságnak s fajtalanságnak mily raktárai élnek lezoritva, tudtunk nélkül, a lelkünk bőre alatt, csak hogy tudtunkkal, magunk előtt úgy, mint kifelé, jók, okosak s erkölcsösek lehessünk. S megmutatja, hogy e kísérletek mennyire nem tudnak, az egészségesebb emberben sem, végképp belenyugodni kisemmiz-

etésökbe, s botlások, álmok s idegességek alakosságában mint próbálnak úgy jutni hatalomhoz, hogy ne vegyük észre, hogy őrólok szól. Néha egészen fölülkerekednek – s ez az örültség, de mondom, az egészségesebb emberben is egyre benne motoznak; ha valami oknál: ijedtségénél, gyásznál, fájdalomnál fogva fegyverme megereszkedik, menten kidugták fejüket; a tiszt emberek is idegmunkája javarészt abban telik el, hogy lefogja őket – s igen rendes embereknel is, kivált bővérűeknél, van néha úgy, hogy egy-egy hétre vagy éjszakára mintegy kiemőtt kérnek maguktól, s meg kell hempergőzniök mindenfajta testi és lelki disznóságban, hogy megint ők maguk lehessenek. – Világos, hogy a társadalom sincs, ha mégúgy rendben van is, másképpen rendben, mint a rendes ember.” (Ignotus: 1922)

Mindamellett Ignotus nem tudja és nem is akarja megtagadni „rongyos” voltát még a „bugrisok” előtt és között sem, nem tudja és nem is akarja levetkezni együttérzését a fennálló társadalom elnyomottjaival; azokkal való együttérzését sem, akiket nem a gazdasági nyomor kínozt, hanem az őket körülvevő „társadalmi tudat” és interperszonális kapcsolatok. Közülük két csoportért részletesen is szót emel: az örültekért és a nőkért. Az előbbieket sorsát tekintve – a pszichoanalízis vonatkozásában – inkább pesszimizista hangvételű, az utóbbiakéval kapcsolatban bizakodó. Hogy miért éppen ez a két csoport az, amelyért következetesen kiáll? Nekem úgy tűnik, azért, mert Ignotus az örülteket és a nőket olyasvalaminek látja, ami a tragikus condition humana kvintesszenciáját testesíti meg – mindenfajta, társadalmi és lelki korlátozás és rabság emblematikus képét. Az örök emberi problémája jelenik meg felnagyítva az örültben és a nőben, és sorsuk alakulása – amelyben érintett (lehet) a pszichoanalízis is – lakmuspapírszerűen mutatni látszik általában az ember és az emberiség sorsát, amelynek alakításában szintén érintett (lehet) a pszichoanalízis is. „A psychoanalista therápia vagyis a psychoanalysis mint therápia eddig abban állt, hogy a beteget hozzászoktassák a külső világhoz. Az örülttel ezt nem lehet megtenni, mert az örültet nem lehet analysálni. De hátha olyan világgal lehet őt körülvenni, mellyel aztán nem ütközik össze, melytől nem kell önmagába befelé fordulva elfordulnia? [...] *Mint ahogy azt szokás mondani, hogy nőnek lenni magában is betegség, úgy embernek lenni is magában is betegség.* Ezt az alapbetegséget meggyógyítani nem lehet, sem írral, sem psychoanaly-

sissal, sem holmi visszatéréssel a 'természethez'. [...] *Az ember* tehát mindenképp örülségnek kitett, szinte *örülségre rendeltetett állat*, s ezért az örültek sokkal közelebbi testvéreink, mint Szent Ferencben való minden egyéb testvéreink." (Ignotus: 1928a – H. Gy. P. kiemelése)

Az ember örülségre rendeltettsége manifestálódik a házasság meg a család és a tébolyda intézményeihez fűződő kollektív kényszerképzetekben is – és az előzőből az utóbbiba olykor egyenes út vezet. A paradoxon, amire Ignotus fölfigyel, az az, hogy a kötelék szorítását csak egy másik kötelékkel lehet gyógyítani; de egy fojtogató kötelékét egy természetadta kötelékkel. „Társaséletre való, de phalansterire nem – mint ahogy egyénisége nem tűnik el a társadalomban, sőt a társadalom arra való, hogy egyéniségét biztosítsa, úgy magánéletet kell találnia a társaséleten belül, s nem kaszárnázhatja sem a nevelést, sem a szerelmet, sem az életet, sem a gyógyítást. A gyereket nem veheti el anyjától, csak ha az anya nem arra való, a házasságot nem törülheti el, csak megkönnyítheti a válást, a házi tűzhelyet nem eloltja, hanem, inkább, gondja van rá, hogy mindenkinek jusson. Mindenki, aki ismeri az embert és szánja és szereti, mert beelát és veleérez, rájő, hogy az embernek ugyan meg kell adni minden támasztékot a természettel szemben, de nem szabad megfosztani a támasztékoktól, miket a természetből eredő hagyományok jelentenek számára. Meg kell váltanom a zsarnokságtól, de nem engedhetem meg, hogy ne tudjon maga felett tekintélyt, fel kell szabadítanom, de nem hagyhatom kötelék nélkül, s viszont bele kell ugyan iktatnom a többi ember társaságába, de meg kell számára szereznem a lehetőséget, hogy magának is élhessen. Általában: nevelés, gyógyítás, politika: mind arra való, hogy magasabb és tudatosabb áttételben visszaadja az embernek, amiből a civilizáció természetéből kizavarta s amiben ösztönösen megzavarta. Visszaadja, már amennyire egyáltalában visszaadhatja.” Az örültek esetében ezt a terápiát – láttuk – a pszichoanalízis Ignotus szerint nem adhatja meg, de nem adhatja meg a hagyományos „gyógyítás” sem. Viszont megadhatja, éppenséggel, a család: „a kaszárnarendszert, mely, hiába hívják ma elmekórtani intézetnek, akár klinikának, csakúgy bolondok háza, mint volt a régi, mint volt hajdan a bolondok tornya. A legtöbb örült kézen-közön a családnak vagy a családi életnek hajótöröttje. A kaszárnya ez ellen nem gyógyítás. De hátha házba adom ki, családba, hol a há-

zat a maga házának, a családot a maga családjának érezheti? Költői gondolat s emellett gyakorlati cselekvés – vannak ilyen házacsokkák, vannak már egész városok vagy falvak, hol az örültek tanyát s családot találnak, s ezzel a világgal aztán békességben élnek, tehát tulajdonképp meggyógyulnak, mert mi egyéb az örülség, mint hogy az ember nem tud békességben élni a világgal?” (Ignotus: 1928a)

Az ember „békességben élése a világgal” a legszűkebb és legszorosabb kapcsolatokban kezdődhet el, és gyakorta azokon áll vagy bukik. S ha nem is mindig válnak elmekórtani esetté, e torz egyensúlyra épített kapcsolatok áldozatai leggyakrabban mégiscsak a nők. „Ha ma a házasság bajaival megint többet szorgoskodnak az írók, mint talán tíz évvel ezelőtt, az világos, hogy a háború következtében, amely, már mint a háború, egyfelől sok házasságot megzavart, másfelől a házasság egyik felének, a nőnek jogi, politikai és társadalmi felszabadulását éppoly hirtelen kifejlesztette, mint mondjuk a repülőgépet. A nő ma nagyjában másvalaki, mint anyja volt, tehát a házasságot is másképp viseli, mint anyja viselte. De ebből nem okvetetlen az következik, hogy tehát a házasság már nem való, nem is kell a nőnek, éppúgy, mint ahogy a házasság régebbi bajaiból s visszásságaiból nem okvetlenül az következett, hogy nem való s nem kell az embereknek.” A probléma házasság és szerelem, hűség és szexuális vágy nem ritka összeütközése. S Ignotus, kora pszichoanalitikus kortársaihoz (Otto Grosshoz⁴⁶, Reichhez⁴⁷, Frommhoz⁴⁸) hasonlóan keresi a megoldást a megszabadulásra ettől a problémától, illetve magára a problémára, ugyanakkor nem megy el addig, hogy a házasságot megszüntetni kívánja. „Az ember, ezt ismételni kell: polygám állat, s a házasság bajai főképp onnan származnak, hogy az embernek szükség ugyan a házasság, de nehezen bírja a házasságban természettől fogva feltett hűségét. [...] De viszont kell: nemcsak a férfinak, hanem a nőnek is a szerelem nagyobb szabadsága, a szerelemnek való élhetés menten, amint teste-lelke alkalmas rá és megkívánja, s mindaddig, amíg tud újra meg újra felgyúladni.”

Minthogy a házasság és a szerelem ideje az ember életében nem esik szükségképpen egybe – naivitás volna hinni a házasság időpontjában kezdődő és egy életen át tartó szerelemben –, kettős, egymással összefüggő feladat hárul arra, aki a társadalmi berendezkedést meg akarja javítani. Mindkettő a házasságon kívüli szerelmi-szexuális kapcsolatokat érinti: a házasság előtti

és a házasság alatti (helyetti) kapcsolatokat. S Ignotus úgy látja, hogy a feladatot mindkét esetben maguk a nők végzik el. „A házasság előtt való szerelmi élet. [...] Ez ma még privilégium – nyilvánvaló, hogy a nők ki fogják maguknak küzdeni, mint közszabadságot; a nagyságos úr csak mondja, hogy ő beleőrül a gondolatba, hogy előtte már más is járhatott; a nagyságos úr nem őrül meg, s ha igen, akkor az a fajta ember, aki amiatt is megőrül, hogy a fogpiszkálónak egyik hegye hegyes, a másik lapátos.” Nem tisztem itt dicsérni Ignotus iróniáját, mellyel saját nemét illeti. Ennek a kérdésnek a megoldódásában kétségkívül igaza volt, a másikkal kapcsolatban viszont – legalábbis Ignotus optimizmusához képest – a nők mára mintha túllőttek volna a célon. Ignotus még úgy képzelte, hogy jól és egészségesen „együttélhet” egymással a házasság és a házasságon kívüli kapcsolat; tulajdonképpen a nyitott házasság programját hirdette meg – de mégiscsak a házasságét. „A házasságon belül való lehetősége a férfi külön s a nő külön szerelmi életének [...] Hamar közszabadsággá fog általánosodni és közszokássá egyetemesedni. [...] Ki fogják küzdeni, hogy a házasság ugyan ne legyen szerelem nélkül, sőt elsősorban szerelem hozza össze, s a családi élet megmaradjon, sőt annál szívósabban megőrzött magánrefugium gyanánt álljon fenn, minél több férfi és nő minél erősebben belekerül a nyilvános életbe, de a szerelem s a szerelmeskedés el is különbözhetdjék a házasságtól s a családi élettől.” (Ignotus: 1926b) Nem ezt az utat választotta a történelem...⁴⁹

A *Nyugat a korabeli pszichoanalízisben*.⁵⁰ Ha a „pszichoanalízis a *Nyugatban*” kérdésfeltevése eddig jogosnak bizonyult, akkor talán hasonlóképpen indokolt rákérdeznünk a fordítottjára is: reprezentálódott-e, és ha igen, hogyan a *Nyugat* a pszichoanalízisben? Annál is inkább helyénvalónak látszik itt ennek tárgyalása, mert ebből az irányból is elsősorban a szerkesztő, Ignotus alakjába ütközünk. Eltekintve attól, hogy hányszor fordul elő a *Nyugat* neve pszichoanalitikusok levelezéseiben, amikor Szilágyi Géza⁵¹ a magyar nyelvű pszichoanalitikus irodalomról ad helyzetjelentést a szakma külföldi képviselői számára (Szilágyi: 1920), nem mulasztja el, hogy ne büszkélkedjen el azzal az új magyar szépirodalommal is, amely szövetségre lépett az új pszichológiával. „Például Kosztolányi Dezső lírai költeményei (*A szegény kisgyermek panasza*), Karinthy Frigyes sok elbeszélése és szatírája,

Bródy Sándor, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Szilágyi Géza, Babits Mihály (*A gölyakalifa*), Füst Milán (*A nevetők*) regényei, Ignotus Hugó számos kritikai tanulmánya és cikke mind összetéveszthetetlen jegyeit viseli a freudi tanok által tájolt elme szokatlan tudásának.” Szilágyi azonban nem hallgatja el a visszásságokat és visszaéléseket sem (még ha „Nyugatos” szerzőről is van szó). „Biró Lajos⁵² (*A Molitorház*), Nagy Endre⁵³, és Barcsay-Fehér Géza⁵⁴ (sic!) különböző elbeszéléseiben a hősök valójában pszichoanalitikus orvosok. Az természetesen a szerzők hibája, hogy ezek a orvos-hősök oly módon viselkednek – s ez bárkit megdöbbenhet, aki csak ismeri a pszichoanalitikus technikát –, ami nem csupán helytelen, de a groteszkhez közelít. Két regényt, az egyik Forró Pálé⁵⁵ (*Egy diákkor története*), a másik pedig Veér Imréé⁵⁶ (*Imago, a kétnemű ember*), hirdetnek pszichoanalitikus regényként, mindamellert ez a megjelölés pusztán kereskedelmi célokat szolgál, és a legcsekélyebb létjogosultsággal sem rendelkezik.” (Szilágyi: 1920, 465.)

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy Szilágyi cikkének irodalomlistájában szerepelnek Lesznai Anna⁵⁷ (Lesznai: 1918), Láncki Jenő⁵⁸ (Láncki: 1914), Kinszki Imre⁵⁹ (Kinszki: 1919) és Szász Zoltán⁶⁰ (Szász: 1919) pszichoanalitikus vonatkozású írásai is, akik mind a négyen minden bizonnyal tekinthetők „Nyugatos” szerzőnek is, úgy vélem, a pszichoanalízisnek legalábbis módja volt rá, hogy a *Nyugatot* megismerje. Annál is inkább, mert Szilágyi külön is fölhívja a figyelmet a folyóiratra és annak szerkesztőjére. „Ferenczi vitát folytatott Lesznai Annával⁶¹, ami megjelent a *Nyugat* című folyóiratban, amelynek szerkesztője, Ignotus Hugó, mindig is tényleges érdeklődést tanúsított a pszichoanalízis iránt.” S hosszú évtizedek után talán mai érvénnyel idemásolható Szilágyitól ez a mondat is: „Néhány kivételtől eltekintve a magyar sajtó, különösen Budapesten, jóindulattal figyeli a pszichoanalízist.” (Szilágyi: 1920, 465.)

Igaz, Ignotus a következő, lezárásul idézett mondatot még a házasságról írta, mégis érvényes a pszichoanalízisre is. „Megtörténik, hogy forradalmak vagy társadalmi nagy változások előre jelentkeznek az irodalomban, s esett úgy is néha, hogy egy-egy regény ráfordította a figyelmet valami visszásságra s a hóba pötytyentett szépirodalmi kavics történelmi lavinává gömbörcödött.” (Ignotus, 1926b) S ennyiben az irodalom csak visszafogadja azt, ami amúgy is övé.

E tanulmány első része (Múlt és Jövő 2008/1) A Nyugat és a pszichoanalízis – számokban fejezete táblázatának adatai a II. rész megírása közben módosultak: nem ötven, hanem hetven pszichoanalitikus vonatkozású cikket azonosítottam a Nyugatban. A változások táblázatos közlésétől – terjedelmi okok miatt, és mivel az arányok változatlanok maradtak – eltekintek.

IRODALOM:

A Nyugat folyóirat valamennyi száma megtalálható elektronikus változatban: www.epa.hu/00000/00022/nyugat.htm

- Anonymus (1914b): A fajegészségügyi (eugenikai) szakosztály megalakulása. *Magyar Társadalomtudományi Szemle* 7, 165–172.
- Apáthy, Stephan von (1914): *A Magyar Társadalomtudományi Társaság Eugenikus Szakosztálya megalapításának nyitó előadása*, Budapest, 1914. január 24.
- A Nyugat hírei (1918). Beküldött könyvek. *Nyugat*, 1918/23.
- Babits Mihály (1927): Ki kérdezett? (Szélgjegyzetek Karinty Frigyes könyvéhez). *Nyugat*, 1927/7.
- Bálint Aladár (1911): Eros Immaterialis. Erdei Viktor litográfiái. *Nyugat*, 1911/17.
- Bálint Aladár (1921): A XX. század könyvművészete. A Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása az Iparművészeti Múzeumban. *Nyugat*, 1921/10.
- B. (rachfeld) O. (livér) (1935a): Rafael Alberti vagy a spanyol tolerancia. *Nyugat*, 1935/6.
- Brachfeld Olivér (1931a): Unamuno a ponyván. 'San Miguel Bueno, Mártir'. *Nyugat*, 1931/10.
- Brachfeld Olivér (1931b): Ramón Gómez de la Serna. *Nyugat*, 1931/10.
- Brachfeld Olivér (1932a): Xenius, az író-Coriolánus. *Nyugat*, 1932/9-10.
- Brachfeld Olivér (1932b): Josep-Maria de Segarra 'Cançons de rem i de vela'. *Nyugat*, 1932. 18.
- Brachfeld Olivér (1932c): López-Picó Epitalami. Op. XXV. *Nyugat*, 1932/18.
- Brachfeld Olivér (1934): Unamuno új drámája. El otro (A másik.). *Nyugat*, 1934/3.
- Brachfeld Olivér (1935b): Spanyol nagyságok tündöklése és bukása. *Nyugat*, 1935/6.
- Brachfeld Olivér (1935c): A háromszázéves Lope de Vega. *Nyugat*, 1935/7.
- Brachfeld Olivér (1935d): Maimonides: Mai tévelygők kalauza. *Nyugat*, 1935/7.
- Brachfeld Olivér (1937): Montaigne aktualitása. *Nyugat*, 1937/4.
- Bíró Lajos (1918): *A Molitorbáz*. Légrády Testvérek, Budapest. (Legújabb kiadása: *A Molitor-báz. Detektívregény*. Unikornis, Budapest, 1999.)
- Dienes Valéria (1911): Pikler Gyula pszichológiája. *Nyugat*, 1911/7.
- Federn, P. (1921): Die Diktatur Der Liebe (The Dictatorship of Love): By Th. Zell. (Hoffmann & Campe, Hamburg-Berlin, 1919.). *Int. J. Psycho-Anal.*, 2:454–458.
- Ferenczi Sándor (1908/1914): A psychosexuális impotentia analitikus értelmezése és gyógyítása. *Gyógyászat*, 48, (1908. december 13.), 50: 842–847.; In: *Lélekelemzés. Értekezések a pszichoanalízis köréből*. Dick Manó Kiadása, Budapest, 1914, 52–66; A pszichosexuális impotentia analitikai értelmezése és gyógyítása. In: *Lélekgyógyászat. Válogatott írások*. (Vál. Gulyás Katalin), Kossuth, Budapest, 1991, 25–46.
- Ferenczi Sándor (1912/2000a): Schopenhauernek Goethehez írt egy levele, pszichoanalitice nézve. *Nyugat*, 1912/13, II. 43–49. *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 52–58.
- Ferenczi Sándor (1913/1982): A pszichoanalízisről s annak jogi és társadalmi jelentőségéről. *Nyugat*, 1913/22. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében. Válogatás Ferenczi Sándor tanulmányaiából*. Magvető, Budapest, 1982, 158–174.
- Ferenczi Sándor (1914/2000b): A veszedelmek jégkorszaka. *Nyugat*, 1914/16–17, II, 268. *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 71.
- Ferenczi Sándor (1918a/2000c): A mechanika lelki fejlődéstörténete. Kritikai megjegyzések Ernst Mach egy tanulmányához. *Nyugat*, 1918/19. *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 198–203.
- Ferenczi Sándor (1918b/2000d): A mese lélektanáról. *Nyugat*, 1918/17. *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 58.
- Ferenczi Sándor (1922/2000e): Pszichoanalízis és társadalompolitika. *Nyugat*, 1922/8. *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 72–74.
- Ferenczi Sándor (1924a/2000f): Altató és ébresztő tudomány. *Nyugat*, 1924/1. *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 72–74, 220–221.
- Ferenczi Sándor (1924b/2000g): Ignotus - a megértő. *Nyugat*, 1924/23. *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 59–60.
- Ferenczi Sándor (1928/1997): *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. Pantheon, Budapest, 1928; Filum, Budapest, 1997.
- Ferenczi Sándor (1996): *Klinikai napló 1952*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ferenczi – Jones (2008): Sándor Ferenczi – Ernest Jones. Briefe – Letters – Levelek. *Thalassa*, 2008/2.
- Forró Pál (1917): *Egy diákkor története*. Budapest.
- Földi Mihály (1924): Ignotus – élet és eredmény. *Nyugat*, 1924/23.
- Freud, Sigmund (1993a): A pszichoanalitikai mozgalom története. In: *Sigmund Freud Művei I.*, Filum, Budapest, 65–117.
- Freud, Sigmund (1993b): A pszichoanalízis vázlata. In: *Sigmund Freud Művei I.*, Filum, Budapest, 119–140.
- Freud, Sigmund (1993c): Ellenállás a pszichoanalízissel szemben. In: *Sigmund Freud Művei I.*, Filum, Budapest, 141–151.
- Freud, Sigmund (1913): *Das Interesse an der Psychoanalyse. Zweiter Theil. Ibr Interesse für die nicht psychologischen Wissenschaften*. Nicola Zanichelli, Bologna. (Scientia, Vol. XIV) (G.W., 8, 390.)
- Freud, Sigmund (1994): Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: *Sigmund Freud Művei IV. A szexuális élet pszichológiája*. Cserépfalvi, Budapest.
- Freud, Sigmund: (1915/1997): A tudattalan. In: *Sigmund Freud Művei VI. Ösztönök és ösztönorszok. Metapszichológiai írások*, Filum, Budapest, 77–114.
- Freud, Sigmund (1918/1995): *Totem és Tabu*. Dick Manó kiadása, Budapest (legújabb kiadás: *Totem és tabu*. In: *Sigmund Freud Művei V. Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások*. Filum, Budapest, 23–157.)
- Freud, Sigmund (2003): *Álomfejtés*. Helikon, Budapest.
- (Freud, Sigmund, 1917/2003) Prof. Dr. Sigmund Freud: A pszichoanalízis egy nehézségéről. *Nyugat*, 1917/1. In: *Válogatás az életműből*. Európa, Budapest, 444–452.
- (Freud, Sigmund, 1925/1993d) Prof. Dr. Freud Zsigmond: Freud önéletrajza. *Nyugat*, 1925/14–15. Önéletrajz. In: *Sigmund Freud Művei I.*, Filum, Budapest, 9–63.
- (Freud – Abraham, 2002) *The Complete Correspondence of Sigmund Freud and Carl Abraham. 1907–1925*. Karnac, London, New York.
- (Freud – Ferenczi, 2000) Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés I/1.*, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- (Freud – Ferenczi, 2002a) Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés I/2.*, Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.

- (Freud – Ferenczi, 2002b) Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés* II/1., Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- (Freud – Ferenczi, 2003) Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés* II/2., Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- (Freud – Ferenczi, 2004) Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés* III/1., Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- (Freud – Ferenczi, 2005) Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: *Levelezés* III/2., Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- Fülöp István (1931): Tehetség-problémák. A magyar gyermektanulmányi és gyakorlati lélektani társaság pszichológiai szemináriumában tartott előadások – Szerkesztették: Hrabovszkyné dr. Révész Margit és dr. Hermann-Cziner Alice. *Nyugat*, 1931/4.
- Füst Milán (1977): *Ez mind én voltam egykor. Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve*. Magvető – Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Groddeck, Georg (1926/1989): Unconscious Purpose in Animal Behaviour. In: *Exploring the Unconscious*. Vision, Worcester, 40–45.
- Hárs György Péter (2007a): Egy örökség öröksége: Goethe a pszichoanalízisben. *Lélekelemzés*, 2007. II. félév., 47–55.
- Hárs György Péter (2007b): Magyarország megszállása és ellenmegszállása: pszichoanalitikusok stratégiai magánháborúi 1917-ben (1. rész). *Műút*, 2007/004, 56–61.
- Hárs György Péter (2008a): Magyarország megszállása és ellenmegszállása: pszichoanalitikusok stratégiai magánháborúi 1917-ben (2. rész). *Műút*, 2008/005, 84–88.
- Hárs György Péter (2008b): Pszichoanalízis a *Nyugatban* (I). *Múlt és Jövő*, 2008/2, 61–85.
- Hárs György Péter (2008c): Ferenczi, Groddeck, Füst Milán. Az F1-G-F2 háromszög. In: *Typus Budapestensis*. Thalassa, Budapest, 2008, 171–212.
- Hollós István (1927/1990): *Búcsúm a sárga háztól*. Genius, Budapest, 1927; *Búcsúm a Sárga Háztól*. Cserépfalvi, Budapest, 1990.
- Ignotus (1910): Jegyzetek. Filológia. *Nyugat*, 1910/12.
- Ignotus (1911a): Tengerparti alkonyat. *Nyugat*, 1911/13.
- Ignotus (1911b): (Disputa). *Nyugat*, 1911/18.
- Ignotus (1912): A farkas. Molnár Ferenc új darabja. *Nyugat*, 1912/22.
- Ignotus (1913a): Szomoró Dezső: Bella. *Nyugat*, 1913/3.
- Ignotus (1913b): Világirodalom. Elmondott a Népmívelő Társaság előadásaképpen augusztus 11-én a Svábhegyen. *Nyugat*, 1913/16.
- Ignotus (1914): F. F. A politika mögül. *Nyugat*, 1914/14.
- Ignotus (1917): J. Pikler Sinnesphysiologische Untersuchungen. *Nyugat*, 1917/25.
- Ignotus (1922): Napóleon óta. *Nyugat*, 1922/3.
- Ignotus (1924): A kritika lélektanához. *Nyugat*, 1924/25.
- Ignotus (1925a): Utószó Freud önéletrajzána magyar fordításához. *Nyugat*, 1925/14–15.
- Ignotus (1925b): Utószó az utószóhoz. *Nyugat*, 1925/16–17.
- Ignotus (1925c): Irodalom – vagy: a kisfiú s a kis öreg. *Nyugat*, 1925/18.
- Ignotus (1926a): Költés és való. *Nyugat*, 1926/15.
- Ignotus (1926b): A házasság „válsága”. *Nyugat*, 1926/10.
- Ignotus (1926c): Ady tragédiája. Írta: Révész Béla. Két kötet. Athenaeum. *Nyugat*, 1926/11.
- Ignotus (1928a): Testvéreink, az örültek. *Nyugat*, 1928/5.
- Ignotus (1928b): Dante Gabriel Rossetti centenáriuma. *Nyugat*, 1928/9.
- Ignotus (1933/1999): Búcsúztató. *Magyar Hírlap*, 1933. május 28.; *Thalassa*, 1999/1. 148–150.
- (Ignotus) (1930): Freuds Sprache – Äusserungen von Hermann Hesse, Hugo Ignotus, Werner Achelis. *Psa Bewegung*, 1930, 2: 510–511.
- Illyés Gyula: Tréning (A pszichoanalízis veszélye). *Nyugat*, 1935/2.
- Kinszki Imre (1919): A hatalom szociológiájáról és etikájáról. Alfred Vierkandt: Machtverhältnisse und Machtmoral. *Huuzadik Század*, 1919. március.
- Kinszki Imre (1922): Egyén és demokrácia. *Nyugat*, 1922/8.
- Kosztolányi Dezső (1924): Párbeszéd magammal. *Nyugat*, 1924/23.
- Krausz Katalin (1999): Művészet és freudizmus. *Iskolakultúra*, 1999/11, 26–32.
- L[ánczi] J[enő] (1914): A nemi problémához. Szász Zoltán: A szerelem. *Huuzadik Század*, 1914. március.
- Lesznai Anna (1918): Babonás észrevételek a mese és a tragédia lélektanához. *Nyugat*, 1918/13.
- Máday István (1912): *Psychologie des Pferdes und der Dressur*. Berlin.
- Máday István (1914): *Gibt es denkende Tiere?* Leipzig.
- Máday István (1932): Ankét a magyar iparpártolásra. *Nyugat*, 1932/8.
- Nagy Lajos (1925): Gergő Endre: Materialista lélektan. *Nyugat*, 1925/10–11.
- Pikler Gyula (1908a): *Das Beharren und die Gegensatzlichkeit des Erlebens*. Stuttgart, Franck, 1908. Magyarul: *Huuzadik Század*, 1908. márc., ápr., máj.
- Pikler Gyula (1908b): *Über Theodor Lipps' Versuch einer Theorie des Willens*. Barth, Leipzig, 1908.
- Pikler Gyula (1908c): *Zwei Vorträge über dynamische Psychologie*. Barth, Leipzig, 1908.
- Pikler Gyula (1910): *Die Stelle des Bewusstseins in der Natur*. Barth, Leipzig, 1910. Magyarul: Modern Könyvtár 1.
- Pikler Gyula (1912): Érzéklés és ébredés. *Nyugat*, 1912/24.
- Pikler Gyula (1913): Érzéklés és felfogás. *Nyugat*, 1913/2.
- Pikler Gyula (1917): *Sinnesphysiologische Untersuchungen*. Leipzig, J. A. Barth, 1917.
- Pikler Gyula (1918a): Imperializmus és tartós béke. *Nyugat*, 1918/2.
- Pikler Gyula (1918b): Többtermelés, földbirtokpolitika és adórendszer. *Nyugat*, 1918/5.
- Pikler Gyula (1922a): Valódi pénz és álpénz. *Nyugat*, 1922/1.
- Pikler Gyula (1922b): Josef Popper (Lynkeus). *Nyugat*, 1922/3.
- Pikler Gyula (1923): A pénz vásárlóereje és az infláció. *Nyugat*, 1923/21.
- Pikler Gyula (1924a): A szempillantásról. *Nyugat*, 1924/18.
- Pikler Gyula (1924b): Néhány szó. *Nyugat*, 1924/23.
- Pikler Gyula (1926): „Költés és való”. Felelet Ignotusnak. *Nyugat*, 1926/14.
- *Protokolle der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung*. Band II 1908–1910, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1977.
- Róheim Géza (1934): Ádám álma. *Nyugat*, 1934/19.
- Schöpflin Aladár (1924): Ignotus sorsa. *Nyugat*, 1924/23.
- Szász Zoltán (1919): Freudizmus a színpadon. *Színházi élet*, 1919. november 25.
- Szilágyi Géza (1914): Freud és Apáthy. Két cikk. *Az Újaj*, 1914. március.
- Szilágyi Géza (1920): Psycho-Analytical Literature in Hungarian. *International Journal of Psycho-Analysis*, IJP 1:459–462.
- Szilágyi Géza (1921): A közvélemény lélektana. *Nyugat*, 1921/9.
- Szilágyi Géza (1922): A rémület orgiája (Egy tépét idegű ember naplójából). *Nyugat*, 1922/4.
- Szilágyi Géza (1923): Walt Whitman, az ember. *Nyugat*, 1923/4.
- Szilágyi Géza (1925): Lírai impressziók Füst Milánról, az emberről és a költőről – A Boldogtalanok feljuttatása alkalmából. *Nyugat*, 1925/3–4.
- Szilágyi Géza (1934/1993): Vajda János pokla. In: *Lélekelemzési tanulmányok. Dolgozatok a pszichoanalízis főbb kérdéseiről*. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, 1934, 249–265. Újabb (reprint) kiadás: Párbeszéd Kiadó – T-Twins Kiadó, Budapest, 1993.
- Varjas Sándor (1911): Freud elmélete az esztétikus keletkezéséről. *Művészet*, 1911/8, 319–334.

- Varjas Sándor (1912a): Az impresszionizmus. *Művészet*, 1912/1, 3–21.
- Varjas Sándor (1912b): Az impresszionista lélek. Egy pszichoanalitikus esztétika kísérlete. *Művészet*, 1912/10, 371–394.
- Varjas Sándor (1913): Az impresszionista forma. *Művészet*, 1913/7, 266–279.
- Varjas Sándor (1914a): Az ideges jellemről. (Alfred Adler *Az ideges jellem*). *Huwardik Század*, 1914. január.
- Varjas Sándor (1914b): A freudizmus változásai. Két előadás a *Társadalomtudományi Társaság Szabadegyetemén*, Budapest, 1914 április–május.
- Varjas Sándor (1914c): J. Storfer: Mary's Virgin Motherhood. *Huwardik Század*, 1914. június.
- Varjas Sándor (1914d): Totem és tabu. *Darwin Ist.* 1914. május.
- Varjas Sándor (1914e): Totem és tabu. *Huwardik Század*, 1914. május.
- Varjas Sándor (1915): A háború a pszichoanalízis szempontjából. *Huwardik Század*, 1915. június.
- Varjas Sándor (1916): A háborús szenvedélyek növekedése és fogyása I., II. *Huwardik Század*, 1916. szeptember és október-november.
- Varjas Sándor (1992): *Az álomról. Freud álomelmélete*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest. Eredeti kiadás: Athenaeum, Budapest, é.n.
- Veér Imre (1917): *Imago, a kétnemű ember*. Aczél testvérek, Budapest.
- Theodor Zell (1905): *Zigeuner als Spione*. Ueberall 5: 559–62.
- Theodor Zell (1904): *Das rechnende Pferd*. R. Dietze, Berlin.
- Theodor Zell (1909): *Der Polizeibund als Gebilde der Strafrechtsorgane*. Guttentag, Berlin.
- Theodor Zell (1919): *Die Diktatur Der Liebe*. Hoffmann & Campe, Hamburg-Berlin.
- Theodor Zell (1925): *Der Hund*. Ullstein, Berlin.

JEGYZETEK:

- ¹ Karinth Frigyes: *Szatírák* (Összegyűjtött Művei). Akkord Kiadó, Budapest, 2004. 195.
- ² Ignotus: 1912.
- ³ Pikler Gyula (1864–1937): jogfilozófus, pszichológiai író. Jogfilozófiai elmélete alátámasztására létrehozott pszichológiája hatott a kor pedagógiai felfogására is. Pszichológiai kutatásai az érzékszervek élet- és lélektanára terjedtek ki. Főbb művei: *A létben való bit lélektana*. Budapest, 1890.; *A lélektan alapelvei*. Budapest, 1908.; *Sinnphysiologische Untersuchungen*. Leipzig, 1917.
- ⁴ Hollós: 1927, Ignotus: 1928.
- ⁵ A többinek a tárgya jog-és gazdaságfilozófiai (Pikler: 1918a, 1918b, 1922a, 1922b, 1923), művészetfilozófiai (Pikler: 1926), és személyes – maga Ignotus (Pikler: 1924b).
- ⁶ Ld. Pikler: 1908a, 1908b, 1908c, 1910.
- ⁷ A hivatkozott Pikler-dolgozat címét Ignotus tévesen adja meg. Az 'Érzéklés és ébredés' és az 'Érzéklés és felfogás' című írásokról van szó (Pikler: 1912, 1913), melyek közül az első valóban *A lélektan megfordítása* címmel tervezett könyv egy fejezete. Ezt a tévedést még egyszer megismétli a szövegben, noha paradox módon Ignotus ezen állítása mégis igaz: „A könyv címe, mint látnivaló, más, mint a Nyugatbeli tanulmányé volt”. Érdekes, hogy Ignotus a rosszul idézett címre építi föl recenziója felütését, ami így folytatódik: „mely ha megáll, valóban azt cselekszi, mit a tanulmány címe mondott: megfordítja a lélektant, valahogy úgy, mint ahogy idők során megfordult például a csillagászat, mikor a föld helyébe, mit addig a mi világunk közepének hittek, a Napot állították oda. Csak éppen hogy

míg a csillagászat megfordítása az embernek arra a természetes egocentrizmusára volt démenti, mely a földre tolja tovább abbéli hitét, hogy ő a világ közepe: a Pikler megfordítása, úgy látszik, e hitnek természeti alapjait ássa ki, azt állítva, hogy mikor a külső világot érzékeljük, akkor is magunkat érzékeljük.” A másik érdekesség, hogy Ignotus itt csaknem ugyanazt a státust és ugyanazokkal a szavakkal tulajdonítja Pikler pszichológiájának, mint amit Freud tulajdonított a pszichoanalízisnek, egybeként éppen a *Nyugat*-nak írott, 'A pszichoanalízis egy nehézségéről' című írásában (Freud: 1917).

- ⁸ Ld. *Scientia*, Vol. XIV, 1913.
- ⁹ Freudnak négy önéletrajz jellegű írása van. Az első, *A pszichoanalitikai mozgalom történetét* 1914-ben adta közre (Freud: 1993a), *A pszichoanalízis vázlatát* 1924-ben (Freud: 1993b), az *Ellenállás a pszichoanalízissel szemben* (Freud: 1993c) és az *Önéletrajz* címűeket 1925-ben. Freud *Önéletrajzának* újabb, könyvben megjelent kiadásai nem a *Nyugatban* közölt változatot vették át (fordítóként Ignotus és Kovács Vilma szerepelnek), és nem közölték Ignotus egyik utószavát sem.
- ¹⁰ „Freud-Ferenczi: *Totem és Tabu*. Dick Manó kiadása, Budapest, 1918.” (A *Nyugat* hírei – *Nyugat*, 1918/23) *A Totem és tabu* eredeti, német kiadásáról egyébként Varjas Sándor írt kritikát (Varjas: 1914d, 1914e). Varjas Sándor (1885–1940): filozófus, tanár, író. A *Huwardik Század* munkatársa, számos egyéb pszichoanalitikus vonatkozású cikk (pl. Varjas: 1911, 1912a, 1912b, 1913, 1914a, 1914b, 1914c, 1915, 1916) és *Az álomról* (Varjas: 1992) című könyv szerzője.
- ¹¹ A Budapesti Királyi Orvosegyesületben 1908. november 7-én tartott előadás szövege. Eredetileg 'Analytische Deutung und Behandlung der psychosexuellen Impotenz des Mannes' címmel a Bécsi Freud-Társaság levelező tagságához, Freudnak 1908. 06. 23-án elküldött bemutatkozó tanulmány. *Psych.-neur. Wochenschrift*, 1908. (Jg. X.)
- ¹² Varga Jenő (1879–1964) tanár, szociáldemokrata politikus. 1907-ben lett középiskolai tanár. Az MSZDP baloldalihoz kapcsolódott, majd az MSZDP központi lapjának, a *Népszavának*, lett a közgazdasági rovatvezetője (sok cikket írt a szociáldemokrata *Neue Zeit*-be). Az I. világháború előtt számos közgazdasági és politikai munkát készített. 1918-tól a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület tagja.
- ¹³ Hevesi Sándor (1873–1939): rendező, dramaturg, író, színiigazgató.
- ¹⁴ Jones, Ernest (1879–1958): brit (walesi) pszichiáter, pszichoanalitikus. Freud életrajzírója. A különféle levelezések (pl. Freud – Ferenczi, Freud – Abraham, Ferenczi – Jones) tanúsága szerint Ignotus kora pszichoanalitikus társadalmá ismerete és elismerte, és sokukkal jó viszonyban volt.
- ¹⁵ A „szennyírat” ügyének előzményei: „München óta szinte alig kapok híreket – a bécsi Adler-kongresszusról szóló tendenciózus sajtótudósításoktól eltekintve. Itt, Budapesten ebből az alkalomból a Pester Lloydban megjelent egy értelmetlen, zavaros és rosszindulatú cikk, amely Freudot támadja, és Adlerrel szimpatizál. A (számomra ismeretlen) szerző neve Albert Ehrlich, akit a neve, úgy tűnik, semmire sem kötelez.” (Ferenczi Joneshoz, 1913. 09. 25.) Nem sikerült sem a szerző kilétét tisztázni, sem a cikket azonosítani. Ugyanígy arról sem tudunk, hogy Ignotus megírta volna a válaszcikket.
- ¹⁶ Freud: 2003.
- ¹⁷ „az én *Dickem*”: Dick Manó könyvkiadó, aki számos pszichoanalitikus művet jelentetett meg.
- ¹⁸ Ld. Hárs: 2008b, 24. jegyzet.
- ¹⁹ *Imago*: 1912-ben alapított pszichoanalitikus folyóirat. Szerkesztői: Hanns Sachs és Otto Rank. 1927-ben főszerkesztője Radó Sándor. Rankhoz ld. Hárs: 2008b, 41. lábjegyzet; Sachs,

- Hanns (1881–1947): osztrák pszichoanalitikus, jogász. 1910-től a bécsi egyesület tagja. A „titkos bizottság” egyik alapítója. Radó Sándor (1890–1972): jogász, orvos, a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület alapító tagja és első titkára.
- ²⁰ Az említett hölgy Somló Lili (?–?); a házasság később felbomlott. Somló Lili számos grafikát közölt a *Nyugatban*, többek közt Karinthyról, Szép Ernőről. Freud szóban forgó írása: 'A tudattalan' (Freud: 1915/1997).
- ²¹ Jones, Ernest (lásd 14. jegyzet) alapító tagja az Amerikai és a Londoni (később Brit) Pszichoanalitikus Egyesületnek, 1920-tól 1924-ig és 1934-től 1949-ig a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület Elnöke. A Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület tiszteletbeli tagja marad 1914-től.
- ²² Freud tátrai nyaralásához ld. Hárs: 2007b és Hárs: 2008a.
- ²³ Ferenczi javaslatai: „1.) Meg kell jelennie egy plakátnak a 'Tudományos-irodalmi előadások' felirattal, melyen minden résztvevő szakember neve szerepel. 2.) Az Ön előadása nem lehet az első, hanem lehetőleg az utolsó [legyen] mind közül, hogy a távolság Ön és Winterri között nagyobb legyen. 3.) A honorárium nem lehet 2000 K. alatt, mivel a Harmonia nagyon sokat keres egy ilyen esten, és ennyit fizetnek most itt egy bécsi konziliáriusnak az ideutazásért.” (Freud – Ferenczi: 2003, 25.) Freud a levél hatására lemondta az előadást (Freud – Ferenczi: 2003, 26.). Hogy Ignóus, Ferenczi és végül Freud döntése helyes volt, azt többek közt az is bizonyítani látszik, hogy a következő évben az Apolló Kabaréban (1918. 03. 19.) már Reinitz Béla – Harsányi Zsolt *Winterri* című darabját adták. Rudolf Winterri a múlt század elejének híres hipnotizőre, főműve: *Im Zeitalter des stárkeren Willens* (1914). Lánya, Uzi Winterri követte a papa pályáját, asztrológusként és hipnotizőrként számos híres személyiség is fordult hozzá, 1948-ban magánkiadásban megjelent *Schicksal im Bann des Willens* című könyve számos kiadást ért meg, máig kapható.
- ²⁴ Hogy Ignóus minden műfajában és gondolatában költő maradt, az a kortársak számára is világos volt: „Költő dalol a verseiben, költő vitázik feljegyzéseiben e társadalommal, költő glosszálta e halál billentyűin játszó kor politikáját.” (Földi: 1924) Ignóus jellemzésére egyébként Földi Mihály ugyanazt a versét idézi, amit Ferenczi és Kosztolányi (Kosztolányi: 1924) is: „Makacsul ülök kapud előtt, álom, Kinyitát görcsös türelemmel várom, S bár lüktet a fő és csikorog a fog: Csak azért is aludni akarok... Csak azért is, ha tán hiába is, Ha, mint az ember, gyáva álma is, S az élet úgy megtöri és veri, Hogy üdvét megálmodni sem meri...!” (A gyáva álom)
- ²⁵ Ignóus felismerése mellett szól, hogy Freud 1930-ban megkapta a Frankfurt városa által 1927-ben alapított Goethe-díjat. (Vö. Hárs: 2007a)
- ²⁶ Ferenczi: 1912, 1913, 1914, 1918a, 1918b, 1922, 1924a, 1924b.
- ²⁷ Hogy túl is élte azt, az Ignóus szerint az analízis megszakadásának (is) volt köszönhető: [Ferenczi] életének amúgy is átka volt az emberismeret s a tudományos művészet, melynél fogva minden embert mindig és minden helyzetben úgy látott, titokrejtő homlokfal nélkül, mint a Lesage Sánta Ördöge a házakat, s hiába volt analitikus és hiába volt kianalizálva, hiába szoktatta rá magát, hogy a természetet természetesnek találja: nem igen találhatta annak, mert szinte monomániásan lesett rá, hogy tetten érje minden egyes emberben, akivel éppen beszélt, s akire emiatt alig tudott odafigyelni, mert arra figyelt, hogy mi van a beszédje mögött. A legtöbb ember eképp, hogy úgy mondjam: elromlott, s kitért még ezenfelül, annak rendje s módja szerint kianalizált, az, úgy sejtem, el is veszett a számára. Én megmaradtam neki s érdekelhettem így annyira, mint egy könyv, melyet ki nem olvasott...” (Ignóus: 1933)
- ²⁸ Ferenczi 1914. okt. 24-től katonáskodott Pápán, ahol Freud is meglátogatta. Ignóus igyekezete ellenére csak 1916 januárjában helyezték át Pestre. Pápán fordította Freud *Három értekezését* (Freud: 1994), és itt fogalmazódtak meg benne először, fordítás közben, a *Thalassa* gondolatai: „1914 őszén a háború elvont rendes analitikus munkámtól és egy kis helyőrségbe száműzött, ahol a huszárezrednél teljesített orvosfőnöki elfoglaltságom nem elégíthette ki szokássá vált munkakedvemem. Szabad óráimat Freud *Három értekezés a szexualitás elméletéről* szülő munkájának magyarra fordításával töltöttem, aminek szinte elmaradhatatlan következménye volt, hogy e munka által felkeltett gondolataimat tovább szőjem és ötletszerűen bár, de fel is jegyeztem. Ezek az ötletek a párosodás közelebbi magyarzata köré csoportosultak [...]” (Ferenczi: 1928/1997, 9.)
- ²⁹ A festő Berény Róbert – ld. Hárs: 2008b, 11. jegyzet – vagy Honti Nándor (1878–1935) festő, grafikus. Ő készítette 'A francia nevelőnő álma' című a *Füdüszobában* megjelenő rajzot, amelyet Freud átvett az *Álomfejtés* 4. kiadásába, és amelynek eredetijét Honti később Freudnak ajándékozta.
- ³⁰ Bálint Aladár (1881–1924): író, újságíró, zene-, irodalom- és műkritikus, a *Nyugatban* 1908 végétől publikált. Részt vett az V. – budapesti – nemzetközi pszichoanalitikus kongresszuson. A *Nyugatban* Bálintnak tudtommal nem jelent meg egyetlen pszichoanalitikus vonatkozású írása sem. Viszont hozzájárult ahhoz, hogy gazdagabb képet kapjunk Eisler Mihály József (ld. Hárs: 2008b, 22. jegyzet) művészeti tevékenységéről: „A litográfiákat Eisler Mihály József előszava vezeti be. E finomlelkű költőesztéta megértette Erdei művészetének egész területét és ez a megértés előkelő hangon, intelligensen fejeződik ki rövid előszavában.” – írja Erdei Viktor albuma kapcsán (Bálint: 1911). És a költő és esztéta Eisler mellett a műgyűjtő Eislerrel is szól: „[...] Eisler Mihály József [...] és a többi kiállítók bibliofil tevékenysége mélyreható kulturális cselekedet.” (Bálint: 1921) A műgyűjtő Eisler Füst Milán is említ (vö. Hárs: 2008c).
- ³¹ Ez a szövegrész azért is elgondolkodtató, mert – ha pontot nem is tesz a végükre, de – nyomós érveként szól azokban a vitákban, amelyek egyrészt akörül forognak, hogy vajon kapcsolatban állt-e egymással Ferenczi és Csáth Géza, másrészt azt firtatják, vajon Ferenczi Csáth, illetve Ady analízisát az előbbi kabítószerszám, illetve az utóbbi alkoholizmusa, vagy pedig művész voltak miatt nem vállalta-e.
- ³² Vö: Apáthy: 1914 és Szilágyi: 1914, 1920. „Stephan von Apáthy professzor erőszakos támadást indít Freud ellen (1914), a 'sémita pánerotizmus képviselőjének' bélyegezve őt. Az effajta támadások egyaránt árulkodnak írójuk személyes animus-áról és arról a tényről, hogy utat tévesztett a pszichoanalízis tárgyát illetően, és Szilágyi Géza két polemikus cikkének (1914) a célja az, hogy kimutassa Apáthy kakaskodásának alaptalanságát, leleplezve annak tudománytalan eredetét. Ezekre a cikkekre Apáthy sokat mondóan nem válaszolt.” (Szilágyi: 1920, 460.)
- ³³ „koituszelméletemet”: valószínűleg a *Thalassában* később kifejtettekről van szó. Vö. 26. lábjegyzet.
- ³⁴ A hazai visszhangra például jellemző Füst Milán gonoszkodása: „Egy valamiféle úgynevezett tudós könyvében az áll, hogy lelki berendezkedésünk azért ilyen, vagy olyan, mert a tengerből származunk. Mikor ezt olvastam, megálltam. – No most mond meg, mi ebben a feneketlen ostobaság? – buzdítottam magamat. – Valóban a tengerből származunk? – tettem föl a kérdést. – Ez még lehetséges is, – feleltem magamnak azonnal. – Akkor hát hol kell itt keresni a butaság magvát? Ki van-e zárva, hogy e tengeri származásnak lelki következményei vannak rajtunk? Még ez sincs kizárva bizony. Lehet-e tehát ezt állítani? Lehet, szabad, senkinek semmi baja se lesz tőle. És

- mégse tanácsos ezt állítani? Nem tanácsos. És miért nem? Mindenekelőtt nézzük meg? Termékeny gondolat-e ez, olyan-e, amelynek előzményei, vagyis e végeredményig való útja tanulságokat rejthet magában? Ezt nem lehet állítani, akárhogy forgatom is, ilyesmit nem tudok fölfedezni benne. [...] Az ilyen megállapításokat tehát bizvást az üres frázisok világába kell utalni. A tudósnak ugyanis tisztába kell jönniök azzal, hogy egyáltalán vizsgálható-e ez a dolog, amelynek vizsgálatába belekezdtek.” (Füst: 1977, 395–396.) A részletekhez lásd Hárs: 2008c.
- ⁵⁵ A *Thalassában* kifejtett elméletét Ferenczi maga „bioanalízisnek” nevezte. „Itt tettük le az első követ egy új bioanalitikus tudomány alapjához” (Ferenczi: 1928/1997, 112. – Ferenczi kiemelése).
- ⁵⁶ Itt most függőben hagyjuk azt a kérdést, hogy van-e köze, és ha igen, mi köze van egymáshoz Ignotus *Tengerparti alkonyatának*, Ferenczi *Thalassájának* és Karinthi *Capillariajának*.
- ⁵⁷ Hogy mi is lehetett Ignotus saját lelki problémája, azt csak találgatni lehet. Az egyik bújtatott önvalomás abból az évből való, amikor Freud *Önéletrajzát* fordította és Utószavait írta: „Psychoanalysisban a kisfiú jó darabig inkább hajlott Alfréd Adlerhoz, mint Freudhoz, s kis bűneinek lesújtottságában trouvaillé gyanánt találta meg magában a männlicher Protestet. De mióta Freud megírta a jenseits Des Lustprinzips füzetét, s ebben az alapvető emberi gyönyör-vágy alján még alapvetőbbnek a halál vágyát jelölte meg: a kisfiú visszatért Freudhoz. Mert a kisfiúnak gyakran elszorul szíve, gyakran áll, ha nem látják, könny a szemébe, s régi eltökélése, hogy nem fog várni huszonnégy vagy hány éves koráig, mint Weininger várt volt, hogy megölje magát. Ilyen ez a kisfiú. Ezeket gondolja ez a kisfiú. Hogy én ezt honnan tudom? Istenem, most negyven esztendeje én is ilyen kisfiú voltam...” (Ignotus: 1925c)
- ⁵⁸ A részleteket ld. a tanulmány első részében (Hárs: 2008b)
- ⁵⁹ Giuseppe Caspar Mezzofanti (1774–1849): olasz nyelvtudós. Világhírű volt rendkívüli nyelvtudása, 58 nyelven beszélt és írt. Tudott magyarul is; József nádort 1817-ben, olaszországi útja során Bolognában Mezzofanti magyar nyelven üdvözölte; 1832 óta a magyar tudományos akadémia kültagja volt, hagyatékában, két kis magyar verset is találtak.
- ⁴⁰ Kérdés, hogy ebbe a véleménybe vajon mennyiben játszott bele Ignotus saját, befejezetlen analízise...
- ⁴¹ Vajdáról viszont Szilágyi Géza írt érdekes és vitatott tanulmányt (Szilágyi: 1934/1993).
- ⁴² Vö. Groddeck: 1926/1989.
- ⁴³ Máday István (1879–1959): ideg orvos, pszichoanalitikus, az államtudományok doktora. Kezdetben állatpszichológiával (Máday: 1912, 1914), majd pálya-, ill. neveléslélektannal foglalkozott. (A lovakra vonatkozó információ másik forrása: *Protokolle* II., 1977, XIX.) Főbb művei: *Alfred Adler* (1937), *Individuálpszichológia* (1941).
- ⁴⁴ „Itt egy percre megszakítom a gondolat menetét, hogy megemlékezsem egy nemrég elhalt német íróról, Th. Zellről, ki ugyan nem volt hivatalosan bejegyzett tudós, ellenben zseniális természet volt, s állatlélektani megfigyelései kicsiben nem jelentéktelenebbek, mint a pszichoanalízis nagyban. Zell az ő népszerű írásaiban olyan találgatásokkal bajlódik, hogy mint származtassa teszema a haziállatok természetét s gyakran érthetetlen szokásait vadon élő őseikéből, kiknél ezek nagyon is megokoltak voltak.” (Ignotus: 1925b) Theodor Zell (1862 – 1924): eredeti nevén Ludwig Bauke, német természettudós. Körülbelül hatvan népszerű zoológiai munka szerzője (pl. Zell: 1904, 1909, 1925). Munkássága számos érdekessége közül kettő: írt egy visszhangtalanul maradt, sajátos szempontú értekezést a cigányokról (Zell: 1903), a *Die Diktatur Der Liebe* (Zell: 1919) című könyvről pedig kritika jelent meg az *International Journal of Psycho-Analysis*-ben (Federn: 1921). Zelle Ferenczi is hivatkozik (pl. Ferenczi: 1928/1997, 96.), többek között éppen a z „orr-állat / szem-állat” elméletre.
- ⁴⁵ Ignotus ezen elgondolása egybevág Ferenczi későbbi traumafelfogásával, ahol Ferenczi a trauma valódi okaként az értelmetlenséget, az érthetelenséget és az értetlenséget jelöli meg. Vö. Ferenczi: 1996.
- ⁴⁶ Otto Gross (1877–1920): osztrák orvos, pszichiáter. A kriminalisztika atyjának tartott Hans Gross professzor fia. 22 évesen már az orvostudomány doktora. Járt Magyarországon is, és kapcsolatban állt Ferenczivel.
- ⁴⁷ Wilhelm Reich (1897–1957): osztrák-amerikai pszichiáter és pszichológus. 1920-ban lett a Bécsi Pszichoanalitikus Egyesület tagja, 1934-ben kizárták a Nemzetközi Pszichoanalitikai Egyesületből.
- ⁴⁸ Erich Fromm (1900–1980): német-amerikai pszichoanalitikus és filozófus. 1919-ben egyik alapítója volt a „Szabad Zsidó Iskola”-nak („Freie Jüdische Lehrhaus”) Frankfurt am Main-ban.
- ⁴⁹ Jelen írásnak sem Ignotus szerelmi élete, sem házassága nem tartozik a tárgyához.
- ⁵⁰ Jelen írás keretei között kénytelen vagyok annak az időszaknak a vázlatos ismertetésére szorítkozni, amíg a folyóirat létezett, s ezen belül is elsősorban Szilágyi Géza áttekintésére hagyatkozom (Szilágyi: 1920).
- ⁵¹ Szilágyi Géza (1875–1958): költő, író, újságíró, kritikus. 1914-től a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület tagja.
- ⁵² Bíró Lajos (1880–1948): író, újságíró. 1919-től külföldön élt 1932-ben egyik alapítója és dramaturgja volt a *London Film Production*-nek.
- ⁵³ Nagy Endre (1877–1938): újságíró, író, konferanszié, kabaréigazgató. 1908-ban megalapította *Modern Színpad* néven az első modern magyar kabarét, amelyet 1913-ig vezetett.
- ⁵⁴ Helyesen Barcsai-Fehér Géza. A *Nyugat*-ban számos verssel szerepelt. Életrajzi adatot nem találtam.
- ⁵⁵ Forró Pál (1884–1942): író. 1917-től, első könyvének sikerétől kizárólag az irodalomnak élt. Ismert forgatókönyvíró, írt regényeket, színdarabokat, kabaréjeleneteket, sanzonokat. Boccaccio, Balzac, Sue, Walter Scott műveiből fordított.
- ⁵⁶ Veér Imre: egyértelmű életrajzi adatot nem találtam. Verseiről Tóth Árpád jelentetett meg a *Nyugat*-ban – nem túl hízelgő – kritikát. Elképzelhető, hogy azonos az író, politikus Veér Imrével (1889–1959).
- ⁵⁷ Lesznai Anna (1885–1966): író, grafikus, iparművész. Unokatestvére, Hatvany Lajos helyezte el első verseit a *Nyugat*-nál. Első kötetére (*Hazajáró versek*) felfigyelt, és kritikájában méltatta Ady Endre is. Közel állt a *Nyolcak* művészeti csoporthoz, tulajdonképpen „kültag” volt. Barátai közé tartozott Ady Endre mellett Kaffka Margit, Balázs Béla, Lukács György. Baráti szálak fűzték a *Nyugat*-at, a *Huszadik Század*-at, a *Vasárnapi Kör*-legjobbjaikhoz.
- ⁵⁸ Láncki Jenő (1875–?): ügyvéd, szociológus. Munkatársa volt a *Huszadik Század*-nak és más folyóiratoknak. Egy ideig a *Szociálpolitikai Szemle* című folyóiratot szerkesztette.
- ⁵⁹ Kinszki Imre (1901–1945): a két háború közötti magyar fotós generáció jelentős egyénisége. Fotóművészeti írásai külföldi fotóművészeti kiadványokban: az *American Photography* és a londoni *Popular Photography* számaiban jelentek meg.
- ⁶⁰ Szász Zoltán (1877–1940): író, újságíró. Mint újságíró a *Pesti Napló*-nál kezdte, majd a *Pesti Hírlap* szerkesztőségében dolgozott. Munkatársa volt a *Nyugat*-nak és a *Jövendő*-nek is.
- ⁶¹ Ld. Lesznai: 1918 és Ferenczi: 1918b.